

Πανεπιστήμιο Κρήτης-Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης

Υποβάθμιση του ρόλου του Κοινοβουλίου και κρίση αντιπροσώπευσης στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2010-2012

Πτυχιακή Εργασία

Επιμέλεια: Ακριβόπουλος Μάριος (AM3305)

Επιβλέπων Καθηγητής: Κεσσόπουλος Αλέξανδρος

Ρέθυμνο 2020

Στην αδερφή μου Ελισάβετ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα Πινάκων.....	4
Συνομογραφίες.....	5
Λέξεις Κλειδιά.....	7
KEYWORDS	8
Ευχαριστίες.....	9
Πρόλογος.....	10
Περίληψη.....	11
ABSTRACT.....	12
Εισαγωγή.....	13
Πρώτο Κεφάλαιο. Οικονομική Κρίση.....	15
Ελληνικό Χρέος	15
Έλλειψη εμπιστοσύνης προς την Ελλάδα	15
Δημόσιο Έλλειμμα	16
Βοήθεια από τον Μηχανισμό Στήριξης	16
Η Δημοκρατία στα χρόνια της Κρίσης	17
Δεύτερο Κεφάλαιο. Υποβάθμιση της Ελληνικής Βουλής.....	18
Γενικές Γνώσεις.....	18
Το Κοινοβούλιο	18
Διάκριση των Λειτουργιών	18
Ψήφος κατά Συνείδηση	19
Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου.....	19
Ορισμός από το Σύνταγμα και Ελλάδα 2012	19
Περιορισμοί από το Σύνταγμα	19
Ομοιότητες με τα Προεδρικά Διατάγματα της Βαϊμάρης	20
Συμπέρασμα	20
Διαδικασία Κατεπίγοντος.....	21
Ορισμός από το Σύνταγμα και τον Κανονισμό της Βουλής	21
Η εφαρμογή της διαδικασίας στην Ελληνική Κρίση	21
Συμπέρασμα	22
Ο Σχηματισμός της Κυβέρνησης Παπαδήμου.....	22
Μορφές Παραίτησης σύμφωνα με το Σύνταγμα	22
Η επιλογή του Λουκά Παπαδήμου	23
Η διαιρετική τομή Μνημόνιο-Αντιμνημόνιο	23
Νομοσχέδια με ένα μόλις άρθρο.....	24
Ελλάδα 2012	24

Εισήγηση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής.....	25
Συμπέρασμα	25
Τρίτο Κεφάλαιο. Διπλές Εκλογές του 2012 και Κρίση Αντιπροσώπευσης	26
Γενικές Γνώσεις.....	26
Εκλογές Σεισμός	26
Εκλογικός Νόμος	26
Ο δρόμος προς την Κρίση Αντιπροσώπευσης.....	26
Ο Δικομματισμός Της Μεταπολίτευσης και η περίοδος της «Κλεπτοκρατίας»	26
Το ΠΑΣΟΚ στην Εξουσία και οι Προεκλογικές Υποσχέσεις	27
Τα Μνημόνια.....	28
«Κίνημα αγανακτισμένων»	28
Κρίση Αξιοπιστίας του Πολιτικού Συστήματος	29
Εκλογές 2012.....	30
Αποτελέσματα εκλογών Μάιος 2012.....	30
Αποσυσπείρωση Μάιος 2012	32
Η Εκλογική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ «Pasokification».....	33
Αποτελέσματα Ιούνιος 2012.....	34
Επανασυσπείρωση Ιούνιος 2012.....	35
Ομοιότητες με τις Εκλογές της Βαϊμάρης.....	36
ΣΥΡΙΖΑ	36
Χρυσή Αυγή	37
Η Εκλογική Άνοδος της Χρυσής Αυγής	37
Συμπέρασμα Χρυσή Αυγή.....	38
Διαιρετική Τομή Δεξιά-Αριστερά	38
Συμπέρασμα	39
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	43

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ	1	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	Σελίδα 32
---------	---	--------------	-----------

ΕΚΛΟΓΩΝ ΜΑΙΟΥ 2012

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΟΥ
ΑΙΣΘΑΝΕΤΑΙ ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΚΟΜΜΑ
ΠΟΥ ΜΟΛΙΣ ΨΗΦΙΣΕ

Σελίδα 33

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
ΕΚΛΟΓΩΝ ΙΟΥΝΙΟΥ 2012

Σελίδα 35

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΝΕΛ: Ανεξάρτητοι Έλληνες

ΔΗΜΑΡ: Δημοκρατική Αριστερά
ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕπ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή
ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΥΒ: Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής
ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΑΟΣ: Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
ΝΔ: Νέα Δημοκρατία
ΠΑΣΟΚ: Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κόμμα
ΠΝΠ: Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου
ΣΥΡΙΖΑ: Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
ΧΑ: Χρυσή Αυγή
NSDAP: National Socialist German Workers Party

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου

Διαδικασία Κατεπείγοντος

Κρίση Αντιπροσώπευσης

Εκλογές Σεισμός

Κρίση Αξιοπιστίας του Πολιτικού Συστήματος

KEYWORDS

Acts of Legislative Content

Urgent procedure

Representation Crisis

Elections Earthquake

Crisis of Reliability of the Political System

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου Αλέξανδρο Κεσσόπουλο, ο οποίος μου έδωσε αυτό το ενδιαφέρον θέμα να εκπονήσω αλλά και τις πολύτιμες συμβουλές του όλο αυτό το διάστημα. Επίσης θα ήθελα να τον ευχαριστήσω θερμά και για την κατανόηση του.

Στην συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την καθηγήτρια μου Πελαγία Τσακίρακη, η οποία με βοήθησε υπεραρκετά για την δομή της εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την βοήθεια που μου παρείχαν αυτά τα 4 χρόνια, ειδικά την αδερφή μου Ελισάβετ για την πολύτιμη στήριξή της.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την υποβάθμιση του ρόλου του κοινοβουλίου και την κρίση αντιπροσώπευσης του 2012. Αρχικά πραγματοποιείται μια μικρή αναφορά για τα οικονομικά δεδομένα της Ελλάδας(χρέος και έλλειμα).

Εκπονήθηκε στα πλαίσια λήψης πτυχίου Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Η συγγραφή αυτής της πτυχιακής αποτελεί την κορύφωση μου ως προπτυχιακού φοιτητή.

Κατά τη διάρκεια συγγραφής της πτυχιακής μου εργασίας, χρησιμοποίησα αρκετές πολύτιμες γνώσεις και ιδέες από αρκετούς καθηγητές και ερευνητές, κάνοντας αναφορά σε αυτούς και παραπέμποντας στην κατάλληλη πηγή. Για αυτούσια κομμάτια από νόμους, άρθρα του συντάγματος και διαπιστώσεις, τοποθετώ «γ» και στην συνέχεια πραγματοποιώ την σχετική παραπομπή, όταν πρόκειται για αυτούσιο κομμάτι από οποιαδήποτε κείμενο.

Αυτή η πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε από εμένα και μόνο, χρησιμοποιώντας τις συμβουλές και παρατηρήσεις του καθηγητή μου Αλέξανδρου Κεσσόπουλου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αρχικά, η εργασία δίνει μια γενική εικόνα της οικονομικής κρίσης και τα αποτελέσματα που είχε σε οικονομικό επίπεδο, με τα υψηλά ελλείμματα της περιόδου, το υψηλό χρέος και την αδυναμία δανεισμού της Ελλάδας. Το υψηλό έλλειμμα και χρέος, είχε ως αποτέλεσμα να αποκλειστεί η Ελληνική οικονομία από τις διεθνείς αγορές και να καταφύγει στον μηχανισμό στήριξης. Έπειτα η εργασία αναλύει το γεγονός, ότι η Ελληνική κρίση δεν έμεινε μόνο στο οικονομικό πεδίο. Η κρίση εξαπλώθηκε σε θεσμικό επίπεδο, υποβαθμίζοντας εκτεταμένα το Ελληνικό Κοινοβούλιο αλλά και τα πολιτικά κόμματα, από την αρχή της κρίσης μέχρι και τις διπλές εκλογές του 2012. Τα εργαλεία πολιτικής, τα οποία εφαρμόστηκαν σε μεγάλο βαθμό εκείνη την περίοδο και αναλύονται μέσα στο κείμενο, στέρησαν την βασικότερη αρμοδιότητα της βουλής, την νομοθετική. Κόμματα και βουλευτές παραγκωνίστηκαν από τους κομματικούς αρχηγούς, αναλαμβάνοντας την νομοθετική αρμοδιότητα «αυθαίρετα» η εκτελεστική εξουσία, η οποία συνηθώς νομοθετούσε πακέτα μέτρων τα οποία υπέδειχναν οι διεθνείς και υπερεθνικοί θεσμοί. Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν, συνιστούσαν μια γενικότερη κρίση του πολιτικού συστήματος με αποτέλεσμα την απαξίωση του αλλά και την κρίση αντιπροσώπευσης που ακολούθησε. Στη συνέχεια, οι διπλές εκλογές του 2012 σηματοδότησαν το τέλος του μεταπολιτευτικού δικομματισμού, την πολιτική «κατάρρευση» του ΠΑΣΟΚ αλλά και τον κατακερματισμό της κοιμματικής σκηνής, διότι η Ελλάδα εισερχόταν σε μια κατάσταση κυβερνήσεων συνεργασίας και πολιτικής αστάθειας. Από την κρίση αντιπροσώπευσης προέκυψε ο νέος δικομματισμός Νέας Δημοκρατίας και ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος διατηρείται μέχρι και σήμερα. Η «μνημονιακή» Νέα Δημοκρατία έρχεται αντιμέτωπη με τον «αντιμνημονιακό» ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος επιθυμεί να διαπραγματευτεί τους όρους των μνημονίων αλλά και τις σχέσεις εθνικού-υπερεθνικού.

ABSTRACT

First of all, this project represents a general image about the financial crisis and the results of this crisis to the financial level, according to the high financial deficits of the period, the high debt and the lending weaknesses of the Greece, The high financial deficit and the debt led to the elimination of Greek finance from the international market, also to the need of Greece for a support mechanism. Then, this project is analyzing the fact that the crisis of Greece is not just about the financial sector. The crisis was extended to the institutional level, also the Greek parliament and political parties were degraded, from the beginning of the crisis until the 2012 elections. The tools of the politic, which were largely implemented during that period, led to a reduction in the powers of the parliament, the legislature. The political parties and the MPs were downgraded by the parties leaders. The role of political parties and the MPs was reduced by the leaders of the political parties, the executive authority took the legislative competenc illegally. Usually, the executive authority legislated packages of measures. which was imposed by the international and supranational institutions. This situation caused a general crises of the political system. The result of that was not only the reduction of the value of the political system but also the the political representation crisis. In addition, the end of the *bipartisanship*(dikommatismos) in the post-war period took place at the period of the double elections of 2012, the political collapse of the PASOK and the fragmentation of the political scene, because Greece was entering into a situation of the government of collaboration and the political instability. The political representative crises created a new bipartisanship between Nea Dhmokratia and Syriza, which still exists in our days. The Nea dimokratia has to faces the Syriza, which tried to negotiate the terms of the Greek programs, also Syriza tried to negotiate the national and the supernational relations.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να παρουσιάσει την υποβάθμιση του νομοθετικού σώματος, δηλαδή το Ελληνικό κοινοβούλιο, και στην συνέχεια να αναλύσει την κρίση αντιπροσώπευσης του 2012. Για να κατανοηθεί καλύτερα η θεσμική κρίση για το διάστημα 2010-2012, χρειάζεται να παρατηρήσουμε την οικονομική κρίση-κρίση χρέους, που ξέσπασε στην Ελλάδα, από τα τέλη του 2008. Το υψηλό χρέος της Ελλάδας οφείλεται, κυρίως, στις μακροχρόνιες παθογένειες τους Ελληνικού πολιτικού συστήματος. Το υψηλό χρέος και ο υψηλός εξωτερικός δανεισμός, άρχισαν να δημιουργούν προβλήματα στην Ελληνική οικονομία, η οποία σε συνδυασμό με την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, οδηγήθηκε σε υψηλό έλλειμμα για την χρονιά του 2009. Το έλλειμμα του 2009 προσδιορίστηκε αρκετές φορές, με αποτέλεσμα μια αρνητική εξέλιξη για την Ελλάδα, η οποία οδήγησε σε αδυναμία δανεισμού από τις διεθνείς αγορές. Στο ενδιάμεσο διάστημα, διαδραματίστηκαν και οι εθνικές εκλογές του 2009, με νικητή το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα(στο εξής ΠΑΣΟΚ). Στις αρχές του 2010, το ΠΑΣΟΚ επιχείρησε να λάβει μέτρα για την μείωση του ελλείματος, οι οποίες αποδείχθηκαν μάταιες. Με τον κίνδυνο της άμεσης χρεοκοπίας, η Ελλάδα κατέφυγε στην αναζήτηση οικονομικής στήριξης από την Ευρώπη και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο(στο εξής ΔΝΤ). Η συνεχής εποπτεία της τρόικα, αλλά και η άμεση ανάμιξη στα Ελληνικά δρώμενα, δημιούργησαν έναν φαύλο κύκλο για το Ελληνικό κοινοβούλιο. Πλέον κεντρικό λόγο είχαν οι αγορές, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα την δημοκρατία. Η Ελλάδα εισήλθε σε μια εποχή «αβεβαιότητας» και συνεχούς δημοσιονομικού ελέγχου από τους δανειστές, με αποτέλεσμα η κύρωση των μνημονίων από το Ελληνικό κοινοβούλιο, να προκαλεί ανησυχίες για πιθανά πολιτικά ατυχήματα. Για αυτό το λόγο η εκτελεστική εξουσία ιδιοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό την άσκηση της νομοθετικής λειτουργίας. Αυτή η μέθοδο νομοθέτησης, έγειρε ερωτήματα συνταγματικότητας και παραβίαζε τη διάκριση των λειτουργιών. Με αυτόν τον τρόπο η κυβέρνηση κατάφερε να νομοθετεί «ανενόχλητη», χωρίς ανησυχίες για κρούσματα απειθαρχίας και πολιτικών ατυχημάτων. Επίσης εξυπηρετούσε και τον χρόνο των αγορών(Αλέξανδρος Κεσσόπουλος). Αυτή η κατάσταση εφαρμόστηκε για κάποιο χρονικό διάστημα, αλλά στην συνέχεια εγκαινιάστηκε μια νέα μέθοδος. Η νέα μέθοδος υποβάθμιζε το κοινοβούλιο σε μεγάλο βαθμό, αποκόπτοντας τους αντιπροσώπους του λαού(βουλευτές) από συνταγματικά κατοχυρωμένες αρμοδιότητες τους. Παράλληλα το μικρό χρονικό διάστημα, που δινόταν για συζήτηση, κρατούσε «τα προσχήματα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας»(Αλέξανδρος Κεσσόπουλος) αλλά σε καμιά περίπτωση δεν ήταν ο ιδανικός χρόνος για επαρκή συζήτηση και κάλυψη διαφόρων ζητημάτων. Οι βουλευτές, χάνοντας την νομοθετική τους αρμοδιότητα, ψήφισαν τα προγράμματα που εισήγαγε η κυβέρνηση και δεν τους δινόταν η δυνατότητα να τροποποιήσουν το κείμενο αυτό. Σε περίπτωση που διαφωνούσαν με ορισμένες διατάξεις και δεν υπερψήφισαν το κείμενο, ερχόταν άμεση διαγραφή από την κοινοβουλευτική ομάδα και από το ίδιο το κόμμα. Αποκορύφωμα αποτελεί η ψήφιση του δευτέρου μνημονίου, με την διαγραφή 45 βουλευτών από τις κοινοβουλευτικές τους ομάδες (Διαγραφές 45 βουλευτών που δεν συντάχθηκαν στη γραμμή για το Μνημόνιο, 2012). Επιπρόσθετα, ακόμη και ο σχηματισμός της κυβέρνησης του Λουκά Παπαδήμου, παρουσίαζε μια υποβάθμιση των πολιτικών κομμάτων σε

επίπεδο κοινοβουλευτικών ομάδων, επειδή οι κομματικοί αρχηγοί παρουσίασαν μια δυσπιστία προς αυτές (Χρυσόγονος, 2013, σσ. 49-51). Η γενική εικόνα της λειτουργίας του κοινοβουλίου, συνέβαλλε περαιτέρω στην απαξίωση ολόκληρου του πολιτικού συστήματος. Η υποβάθμιση του κοινοβουλίου, συμβάλει στη αποδυνάμωση των αντιπροσωπευτικών θεσμών (Κεσσόπουλος, 2020), με αποτέλεσμα την κρίση αντιπροσώπευσης το 2012.

Στην συνέχεια οι διπλές εκλογές του 2012 αποτέλεσαν μια σύγχρονη κρίση αντιπροσώπευσης στην Ελλάδα και συνέβαλλαν στο κατακερματισμό του κομματικού συστήματος. Το αποτέλεσμα των εκλογών του 2009 παρέδιδε στο ΠΑΣΟΚ την δυνατότητα σχηματισμού αυτοδύναμης κυβέρνησης, η λάθος εκτίμηση, όμως, για την αντιμετώπιση της κρίσης οδήγησε τη χώρα σε κίνδυνο χρεοκοπίας (Χρυσόγονος Κώστας, 2013). Η εκτεταμένη οικονομική, κοινωνική και θεσμική κρίση τα επόμενα δύο χρόνια συνέβαλλε στην απαξίωση του ήδη πενιχρού πολιτικού συστήματος. Οι διπλές εκλογές του 2012 έχουν ως σημεία αναφοράς την ανατροπή του μεταπολιτευτικού δικομματισμού αλλά και την αποδοκιμασία του από τους εκλογείς. Ο Ηλίας Νικολακόπουλος και ο Γιάννης Βούλγαρης διαπιστώνουν ότι παρότι οι εκλογές είναι πολύ κοντά χρονικά (Μάιος-Ιούνιος), διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Η πρώτη εκλογική αναμέτρηση τον Μάιο, φανερώνει μια αποσυσπείρωση του εκλογικού σώματος, το οποίο εκφράζει μια έντονη δυσαρέσκεια προς τα παραδοσιακά κόμματα εξουσίας και τις πολιτικές του παρελθόντος (Τεπέρογλου & Τσατσάνης, 2014). Έπειτα η δεύτερη εκλογική αναμέτρηση τον Ιούνιο, σηματοδοτεί μια επανασυσπείρωση του εκλογικού σώματος. Οι διπλές εκλογές του 2012 είναι η απαρχή του νέου δικομματισμού Νέας Δημοκρατίας (στο εξής ΝΔ) και του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (στο εξής ΣΥΡΙΖΑ). Επίσης συμβάλουν στον κατακερματισμό της κομματικής σκηνής, δίνοντας έδαφος για την ανάδειξη ακροδεξιών αντιλήψεων και δημιουργούν ένα συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα. Τέλος, όλες οι κυβερνήσεις από το 2012 μέχρι και το 2018 είχαν συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα, μεταφέροντας την πολιτική αντιπαράθεση σε προσωπικό επίπεδο.

Η οικονομική κρίση επηρέασε αρκετούς τομείς της ζωής των Ελλήνων, φανέρωσε αρκετές αδυναμίες του Ελληνικού πολιτικού συστήματος, δημιούργησε ζητήματα συνταγματικότητας, υποβάθμισε εκτεταμένα το Ελληνικό κοινοβούλιο και ευνόησε τις συνθήκες για την κρίση αντιπροσώπευσης του 2012.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Ελληνικό Χρέος

Το Ελληνικό χρέος, από την αρχή της Ελληνικής επανάστασης μέχρι και σήμερα, έχει αρκετά σκαμπανεβάσματα. Δεν θα γίνει λόγος για το χρέος από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους, αλλά για το διάστημα που θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία (εποχή των Κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ-ΝΔ). Την «μεταβατική» χρονιά που η Ελλάδα περίμενε να εισέλθει στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, είχε χρέος μόλις 29,7% (Ματθαίος Ψιλός Παναγιώτης Πλάτανος, 2016, σ. 19). Το 2008, σε περίοδο παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα είχε χρέος 109,4% του ΑΕΠ της. Οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτήν την αύξηση είναι αρκετοί, αλλά θα αναφερθούν μόνο αυτοί, οι οποίοι είναι καίριας σημασίας για την παρούσα εργασία.

Το Ελληνικό χρέος ξεκινάει από τις αρχές του 2000 να αυξάνεται ολοένα και περισσότερο (με ενδιάμεσες αυξομειώσεις), με αποκορύφωμα την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Από το 2008, το χρέος αρχίζει να αυξάνεται με γοργούς ρυθμούς φτάνοντας το 147,50% του ΑΕΠ το 2010, σε 175,2% το 2011 και σε 161,90% το 2012. Σε ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ υπάρχει μια αύξηση 42,6% (104,90% το 2000), 68,1% (107,1 το 2001) και 57% (104,90% το 2002) σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία¹. Αυτή η απότομη αύξηση δεν οφείλεται μόνο στην παγκόσμια οικονομική κρίση, αλλά και στην διαχείριση των χρημάτων από τις κυβερνήσεις ΠΑΣΟΚ-ΝΔ. Η διακυβέρνηση της Ελλάδας επί 35 χρόνια από ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του χρέους από 29,7% (1980) σε 159,60% το 2012. Η αύξηση οφείλεται στο εκτεταμένο πελατειακό σύστημα, όπου δημιουργήθηκε στην Ελλάδα, σε διορισμούς στο δημόσιο, σε διάφορα σκάνδαλα που είδαν το φως της δημοσιότητας, στην Κλεπτοκρατία της εποχής και σε πολλά ακόμη. Αρκετοί Έλληνες ακαδημαϊκοί έχουν αναφερθεί στα παραπάνω, όπως ο Κώστας Χρυσόγονος (Χρυσόγονος Κώστας, 2013, pp. 26-36), η Ευτυχία Τεπέρογλου και ο Μάνος Τσατσάνης (Τεπέρογλου Ευτυχία, Τσατσάνης Μάνος, 2014, σσ. 33-60). Η Ελλάδα βρέθηκε σε οριακό σημείο χρεοκοπίας² χωρίς να μπορεί να αποπληρώσει τα χρέη της και να χρηματοδοτήσει το έλλειμα της.

Έλλειψη εμπιστοσύνης προς την Ελλάδα

Η εμπιστοσύνη των αγορών προς την Ελλάδα ξεκίνησε, από τα μέσα του 2009, να αποχωρεί, εξαιτίας των «λανθασμένων» εκτιμήσεων για το έλλειμμα του 2009 αλλά και το χρέος γενικότερα. Η απώλεια εμπιστοσύνης οδήγησε και στην υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας. Η πρώτη υποβάθμιση έγινε στις αρχές του 2009 από τον οίκο standard&poor's από A σε A- (Ελληνική Οικονομική Κρίση, 2009-2018). Κάτι αντίστοιχο έγινε και από δεύτερο οίκο, τον Fitch, προς τα τέλη του 2009 (Σχετάκη, 2013, σ. 13). Οι δυο οίκοι, υποβάθμισαν εκ νέου την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας σε BBB+, ακολουθώντας το παράδειγμα τους και αρκετοί ακόμη οίκοι³, υποβαθμίζοντας συνεχώς την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας (Σχετάκη, 2013, σ. 14). Η υποβάθμιση αυτή, οδήγησε σε άνοδο των spreads, με αποτέλεσμα την αύξηση των επιτοκίων σε περίπτωση δανεισμού της Ελλάδας

¹ Η σύγκριση έγινε με βάση τα στοιχεία από https://www.google.gr/publicdata/explore?ds=ds22a34krhq5p&met_y=gd_pc_gdp&idim=country:el:it:cy&hl=el&dl=el ανακτημένο στις 18 Δεκεμβρίου το 2020.

² Υπάρχει και η άποψη ότι η Ελλάδα άτυπα χρεοκόπησε.

³ Για τους οποίους δεν θα γίνει εκτεταμένος λόγος.

(Σχετάκη, 2013, σ. 14). Η Ελλάδα, πλέον, δεν μπορούσε να δανειστεί σε λογικά επιτόκια, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει με άμεση χρεοκοπία.

Δημόσιο Έλλειμμα

Το δημόσιο έλλειμμα είναι το αποτέλεσμα⁴, από τον υπολογισμό κρατικών δαπανών και εσόδων. Όταν γίνεται λόγος για δημόσιο έλλειμμα, αφορά μόνο ένα συγκεκριμένο έτος. Η συγκέντρωση πολλαπλών δημοσίων ελλειμμάτων, δημιουργούν το δημόσιο χρέος (Τούσια, 2005, σ. 38).

Το Ελληνικό δημόσιο έλλειμμα του 2009, προσδιορίστηκε 3 φορές. Αρχικά, η κυβέρνηση Καραμανλή, το προσδιόρισε σε ένα ποσοστό περίπου 6%. Στην συνέχεια, η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ, το αναθεώρησε στο ποσοστό 12.5%, μέχρι την τελική αναθεώρηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε 15.5% (Μπαϊράμης, 2017, σ. 39). Το ποσοστό αυτό, μεταφράζεται σε περίπου 36 δισεκατομμύρια ευρώ, ποσό αρκετά υψηλό για τα ελληνικά δεδομένα. Η συνεχής αναθεώρηση του ελλείματος, δημιούργησαν μια αρνητική εντύπωση για την Ελληνική οικονομία αλλά και αναξιπιστία προς τις Ελληνικές κυβερνήσεις, με αποτέλεσμα την συνεχή υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας. Η κατάσταση αυτή, αρχικά δημιούργησε ένα αρνητικό κλίμα. Η Ελλάδα, προς τα τέλη του 2009 και αρχές του 2010, λόγω της υποβάθμισης της πιστοληπτικής ικανότητας, δεν μπορούσε να δανειστεί σε λογικά επιτόκια από τις αγορές. Έπειτα η κατάσταση ξέφυγε, με τον αποκλεισμό της Ελλάδας από τις διεθνείς αγορές, εξαιτίας της αναξιπιστίας των Ελληνικών κυβερνήσεων. Η αναξιπιστία των Ελληνικών κυβερνήσεων πηγαίει από την αναθεώρηση των δημοσίων Ελλειμμάτων για προηγούμενα έτη αλλά και του δημοσίου χρέους της Ελλάδας, από το Eurostat. Η κατάσταση στην περίοδο που γίνεται λόγος, παρέμεινε η ίδια στο περίπου. Για το 2010, η Ελλάδα εμφάνιζε έλλειμμα 10,7%, για το 2011 9,4% και το 2012 ήταν 8,8% (Μπαϊράμης, 2017, σ. 39). Εκτεταμένη αναφορά στο 2009 έγινε, εξαιτίας του φαύλου κύκλου που ξεκίνησε για την Ελληνική οικονομία και τις Ελληνικές κυβερνήσεις, εξαιτίας των λανθασμένων εκτιμήσεων αλλά και των συνεχών υποβαθμίσεων της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας. Η Ελλάδα βρέθηκε σε δύσκολη θέση, χωρίς να μπορεί να χρηματοδοτήσει το έλλειμμα της, με κίνδυνο την παύση πληρωμών και της χρεοκοπίας.

Βοήθεια από τον Μηχανισμό Στήριξης

Όπως ήδη αναφέραμε, η Ελλάδα βρέθηκε σε δύσκολη θέση για την αναχρηματοδότηση του χρέους της. Η αδυναμία δανεισμού με χαμηλά επιτόκια από τις αγορές, δημιούργησαν τον κίνδυνο άμεσης χρεοκοπίας της χώρας. Η προσπάθεια της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ στις αρχές του 2010, για εξομάλυνση της κατάστασης και της αξιοπιστίας της χώρας, ήταν μάταιη (Ελληνική Οικονομική Κρίση, 2009-2018). Έτσι για να μην βρεθεί σε καθεστώς χρεοκοπίας η Ελλάδα, κατέφυγε στον νεοσύστατο μηχανισμό στήριξης. Στον μηχανισμό αυτό, βρισκόταν το ΔΝΤ, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (στο εξής ΕΚΤ) και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (στο εξής ΕΕΠ). Πιο συγκεκριμένα, η Ελλάδα έλαβε σε μορφή δανείου 80 δισεκατομμύρια ευρώ από 15 μέλη κράτη του ευρώ και 30 δισεκατομμύρια από το ΔΝΤ. Ο μηχανισμός ανέλαβε να χορηγήσει δάνειο στην Ελλάδα, για να αποφύγει την χρεοκοπία αλλά και να αναμορφώσει την δημοσιονομική πολιτική της, με αποτέλεσμα την εξυγίανση της Ελληνικής οικονομίας (Ελληνική Οικονομική Κρίση,

⁴ Εφόσον υπάρχει αρνητικό αποτέλεσμα από τον υπολογισμό.

2009-2018). Για την επιτήρηση της Ελληνικής οικονομίας και την τήρηση των συμφωνηθέντων, σχηματίζεται η «τρόικα», με εκπροσώπους από την ΕΕπ, ΕΚΤ και ΔΝΤ. Έτσι λοιπόν, διαπιστώνεται από την αρχή, ότι η τρόικα, θα είχε άμεση επιρροή στην Ελληνική κυβέρνηση και ότι οι δανειστές θα είχαν έναν κεντρικό λόγο στις συζητήσεις για τα μέτρα λιτότητας. Δεν είναι λίγες οι φορές, που η εκτελεστική εξουσία λάμβανε υποδείξεις από τους προαναφερόμενους διεθνείς οργανισμούς, σχετικά με τα μέτρα λιτότητας.

Η Δημοκρατία στα χρόνια της Κρίσης

Με την είσοδο της Ελλάδας στην εποχή των μνημονίων, αρχίζει να γίνεται αισθητή η παρουσία διεθνών οργανισμών και της τρόικας στην ελληνική πολιτική σκηνή. Η συνεχής εποπτεία της χώρας, δεν άφηνε περιθώρια στην Ελληνική κυβέρνηση για την ορθή λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος. Αρκετοί νόμοι, χρειαζόταν να ψηφισθούν άμεσα, για να τηρηθούν τα συμφωνηθέντα με τους διεθνείς οργανισμούς και η τρόικα να δώσει το πράσινο φως για την εκταμίευση της αντίστοιχης δόσης. Η κατάσταση αυτή, οδήγησε τις Ελληνικές κυβερνήσεις σε μια εκτεταμένη υποβάθμιση του Ελληνικού κοινοβουλίου. Άλλωστε, όπως θα αναφερθεί και πιο κάτω, *«ο χρόνος των αγορών, αντικατέστησε αυτόν της δημοκρατίας»*(Αλέξανδρος Κεσσόπουλος).

Η εισαγωγή και εφαρμογή των μέτρων λιτότητας στην Ελλάδα, προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια στις τάξεις των πολιτών. Η συνεχώς αυξανόμενη ανεργία, η φτωχοποίηση του πληθυσμού αλλά και οι περικοπές σε μισθούς και συντάξεις, προκάλεσαν αρκετά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Στην παρούσα εργασία όμως δεν θα γίνει λόγος για αυτά. Τα μέτρα λιτότητας, η υποβάθμιση του ρόλου του Ελληνικού κοινοβουλίου αλλά και η «ανεπιτυχής» διακυβέρνηση ΠΑΣΟΚ-ΝΔ(για 35 συνεχόμενα χρόνια) δημιούργησαν δυσαρέσκεια, αγανάκτηση και οργή προς το πολιτικό σύστημα και παραδοσιακά κόμματα εξουσίας. Οι διπλές εκλογές του 2012, χαρακτηρίζονται ως εκλογές σεισμός (Βούλγαρης Γιάννης, Νικολακόπουλος Ηλίας, σ. 10) και ήταν αποτέλεσμα των προαναφερόμενων.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΟΥΛΗΣ.

Γενικές Γνώσεις

Το Κοινοβούλιο

Το Κοινοβούλιο είναι νομοθετικό σώμα, το οποίο απαρτίζεται από βουλευτές εκλεγμένους από τον Ελληνικό λαό. Είναι όργανο του Κράτους και περιλαμβάνει τα κόμματα (Βουλή των Ελλήνων). Στην διάκριση των λειτουργιών (Άρθρο 26, 1975), το Κοινοβούλιο έχει ως βασική αρμοδιότητα την άσκηση της νομοθετικής λειτουργίας. Οι βουλευτές διαβουλευονται και ψηφίζουν προτάσεις νόμων και νομοσχέδια δημόσια (Βουλή των Ελλήνων). Έπειτα το Κοινοβούλιο έχει δικαστικές αρμοδιότητες, διοικητικές, είναι υπεύθυνο για την έγκριση του προϋπολογισμού και τον κοινοβουλευτικό έλεγχο (Κεσσόπουλος, 2019). Στο Ελληνικό Κοινοβούλιο την πρωτοβουλία για προτάσεις νόμων και νομοσχεδίων έχει η Κυβέρνηση. Στην Βουλή δίνεται η δυνατότητα για προτάσεις νόμου αλλά σπάνια υιοθετούνται. Η σωστή λειτουργία του Κοινοβουλίου, επιφέρει μια «ευημερία» στον λαό (Κάρουλας, 2019). Εάν υποβαθμιστεί-παραγκωνιστεί το Κοινοβούλιο υπάρχει μια δυσσάρεσκα και αβεβαιότητα⁵ (Κάρουλας, 2019).

Διάκριση των Λειτουργιών

Οι κυριότεροι εκφραστές της διάκρισης των εξουσιών ήταν ο Μοντεσκιέ και ο Τζων Λοκ. Σκοπός και αίτημα τους ήταν ο περιορισμός της απόλυτης κυριαρχίας του Μονάρχη και η συμμετοχή αντιπροσώπων του λαού στα συλλογικά όργανα του Κράτους (Χρυσόγονος, 2014). Στο Ελληνικό σύνταγμα, η διάκριση των λειτουργιών ορίζεται ρητά στο άρθρο 26⁶. Το άρθρο 26 ορίζει στη πρώτη παράγραφο ότι «η νομοθετική λειτουργία ασκείται από την Βουλή και από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας». Έπειτα στην παράγραφο δύο «η εκτελεστική εξουσία ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την κυβέρνηση» (Άρθρο 26, 1975). Τέλος στην τρίτη παράγραφο ορίζει ότι «η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια». Όπως αναφέρει και ο Κώστας Χρυσόγονος, ο διαχωρισμός αυτός συνιστά «ουσιαστική διάκριση» (Χρυσόγονος, 2014) γεγονός που σημαίνει ότι «η κρατική εξουσία κατατάσσεται με βάση το περιεχόμενό της» (Χρυσόγονος, 2014). Το σύνταγμα με το άρθρο 26, εξισορροπεί τις λειτουργίες και αποφεύγεται η συγκέντρωση περισσότερης εξουσίας μόνο σε μία εξουσία (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Επίσης οι τρεις εξουσίες είναι αλληλεξαρτώμενες και ελέγχουν η μία την άλλη. Υπάρχουν όμως αρκετές στιγμές όπου μία από αυτές τις τρεις, ασκεί λειτουργίες μιας άλλης εξουσίας. Η πράξη αυτή ονομάζεται «διασταύρωση λειτουργιών» (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Για να οριστεί κάποια πράξη-γεγονός ως εξαίρεση στην διάκριση των λειτουργιών, το σύνταγμα έχει ορίσει κάποια κριτήρια τα οποία πρέπει να πληροί⁷. Επιπλέον σε περίπτωση «διασταύρωσης των λειτουργιών», το όργανο το

⁵ Σε αυτήν την αβεβαιότητα εισήλθε η χώρα, ύστερα από τις παρακάτω ενέργειες.

⁶ «Η κρατική εξουσία είναι μια και ενιαία, δεν πρέπει να γίνεται λόγος για διάκριση εξουσιών, αλλά για διάκριση λειτουργιών» (Κεσσόπουλος, 2019).

⁷ Οι Εκτελεστική Εξουσία, με τις Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου(αναφέρονται αναλυτικά πιο κάτω) καταχράστηκε συστηματικά το άρθρο 44. Στο σημείο αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι σε

οποίο θα αναλάβει τα καθήκοντα μιας άλλης εξουσίας δεν παύει να έχει αρμοδιότητες και στον τομέα του (Χρυσόγονος, 2014)⁸. Στην αντίθετη περίπτωση, για την εξουσία η οποία θα ασκήσει τις λειτουργίες μιας άλλης εξουσίας, χωρίς να ικανοποιεί τους ορισμούς του συντάγματος, πρόκειται για παραβίαση της διάκρισης των λειτουργιών (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Έπειτα εάν ένα όργανο και μόνο, ασκεί όλες τις εξουσίες ταυτόχρονα. τότε γίνεται λόγος για «σύγχυση των εξουσιών» (Χρυσόγονος, 2014).

Ψήφος κατά Συνείδηση

Το σύνταγμα στο άρθρο 60 παράγραφος 1 ορίζει ότι «οι βουλευτές έχουν απεριόριστο το δικαίωμα της γνώμης και ψήφου κατά συνείδηση». Το σύνταγμα δίνει αυτήν την δυνατότητα στους βουλευτές για να μπορούν να διαφοροποιηθούν σε προτάσεις νόμων και νομοσχέδια, τα οποία θεωρούν επιζήμια για την χώρα.

Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου

Ορισμός από το Σύνταγμα και Ελλάδα 2012

Το Ελληνικό Σύνταγμα ορίζει στο άρθρο 44 ότι «σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί, ύστερα από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου, να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου». Οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου (στο εξής ΠΝΠ) αρκετές φορές ακούγονται και ως «δίκαιο της ανάγκης» (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Οι ΠΝΠ αποτέλεσαν εργαλείο πολιτικής κατά την διάρκεια της Ελληνικής κρίσης. Η Κυβέρνηση μέσα από το άρθρο 44, προχώρησε σε ένα είδος κρατικής νομοθέτησης παρακάμπτοντας την Βουλή (Κεσσόπουλος, 2020). Ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της κρατικής νομοθέτησης είναι το γεγονός ότι μόνο για το 2012, εκδόθηκαν 28 ΠΝΠ, περισσότερες δηλαδή από όσες εκδόθηκαν την προηγούμενη δεκαετία (Χρυσόγονος, 2013). Ο Κώστας Χρυσόγονος διαπιστώνει ότι σε αρκετές περιπτώσεις, η Κυβέρνηση νομοθετούσε με τις ΠΝΠ ενώ η Βουλή βρισκόταν σε σύνοδο⁹ (Χρυσόγονος, 2013). Οι ΠΝΠ αποτέλεσαν ένα εργαλείο πολιτικής, το οποίο προϋπήρχε αλλά δεν εφαρμοζόταν ιδιαιτέρως. Στην Ελλάδα της Κρίσης, η εφαρμογή του ήταν έντονη. Η Κυβέρνηση νομοθετούσε «μόνη» της.

Περιορισμοί από το Σύνταγμα

Για να μην υπάρχει συχνή και αυθαίρετη χρήση των ΠΝΠ, το Ελληνικό Σύνταγμα περιέχει κάποιες διατάξεις για ένα τέτοιο ενδεχόμενο (κρατικής νομοθέτησης). Έτσι λοιπόν, οι ΠΝΠ που θα έχουν εκδοθεί από την Κυβέρνηση, θα πρέπει να εισαχθούν

περίπτωση που δεν ικανοποιείται η εξαίρεση, υπάρχει παραβίαση της αρχής των λειτουργιών. Ποιος είναι όμως ο κατάλληλος για να εντοπίσει ότι δεν πληρείται η έννοια της εξαίρεσης και πως μπορεί να αποτραπεί μια τέτοια περίπτωση με θεσμικά μέσα; Αυτό το ερώτημα τέθηκε από πολλούς και επιχειρείται να απαντηθεί πιο κάτω.

⁸ Ο Κώστας Χρυσόγονος για να εξηγήσει καλύτερα αυτήν την περίπτωση, δίνει ένα παράδειγμα σύμφωνα με το οποίο «Εάν το νομοθετικό σώμα ασκεί την λειτουργία του δικαστικού σώματος, δεν παύει να είναι νομοθετικό».

⁹ Εφόσον η Βουλή βρισκόταν σε σύνοδο, μπορούσε να ασκήσει την νομοθετική της αρμοδιότητα. Η χρήση των ΠΝΠ την παρακάμπτει και την υποβαθμίζει.

στην Βουλή προς κύρωση. Ο χρόνος ο οποίος δίνεται για διορία είναι 40 ημέρες από την έκδοση τους. Εάν παρέλθει η ημερομηνία αυτή, το Κοινοβούλιο χρειάζεται να τις ακυρώσει ή να τις κυρώσει μέσα σε 3 μήνες (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015). Η παρέκκλιση στην διάκριση των λειτουργιών εντοπίζεται στο γεγονός ότι η Κυβέρνηση κατέφευγε συστηματικά στο άρθρο 44 και «απέκοψε» την Βουλή από την Νομοθετική της αρμοδιότητα (Χρυσόγονος, 2013). Νομοθετούσε σωρεία μέτρων και εκ των υστέρων αυτά κυρώνονταν από την Βουλή. Με λίγα λόγια η Βουλή απλώς κύρωνε τα μέτρα της εκτελεστικής εξουσίας χωρίς να έχει την δυνατότητα να τα τροποποιήσει (Κεσσόπουλος, 2020).

Έκτακτη ανάγκη μπορεί να θεωρηθεί η πιθανότητα πολέμου, η κατάρρευση της οικονομίας και μία φυσική καταστροφή(πχ η πυρκαγιά στο Μάτι). Στις παραπάνω περιπτώσεις, η χρήση των ΠΝΠ μοιάζει ως το καλύτερο-λογικότερο μέσο για μια γρήγορη νομοθετική ρύθμιση. Τα κριτήρια που έχει θέσει το Ελληνικό σύνταγμα ικανοποιούνται και η Κυβέρνηση μπορεί να προβεί σε αυτήν την «κρατική νομοθέτηση». Το 2012, η Κυβέρνηση χρησιμοποιούσε αυθαίρετα τις ΠΝΠ χωρίς να συντρέχει πάντοτε η έκτακτη ανάγκη¹⁰ (Κεσσόπουλος, 2020).

Ομοιότητες με τα Προεδρικά Διατάγματα της Βαϊμάρης

Η Ελληνική κρίση παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την κατάσταση που επικρατούσε στην Γερμανία, πριν την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία. Όπως και στην Γερμανία έτσι και στην Ελλάδα, η Κρατική εξουσία καταχράστηκε το δικαίωμα της ανάγκης (Κεσσόπουλος, 2020). Η εφαρμογή των Προεδρικών διαταγμάτων και των Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου, προβλεπόταν σε έκτακτες και απρόβλεπτες ανάγκες, όμως στην Γερμανία και στην Ελλάδα «Οι έννοιες του κανόνα και της εξαίρεσης αντιστράφηκαν» (Κεσσόπουλος, 2020). Η μέθοδος αυτή(εκτός της απρόβλεπτης ανάγκης) συνιστούσε κρατική νομοθέτηση και υποβάθμιζε τόσο και το Γερμανικό και το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Ενδεικτικά στην Γερμανία, η Βουλή το 1932 συνεδρίασε μόλις 13 φορές ενώ εκδόθηκαν 66 έκτακτα διατάγματα (Κεσσόπουλος, 2018). Αντίστοιχα στην Ελλάδα το 2012 εκδόθηκαν 28 ΠΝΠ έναντι 67 τυπικών νόμων (Κεσσόπουλος, 2020). Η Γερμανική και η Ελληνική Κυβέρνηση, μέσω του δικαίου της ανάγκης, παραγκώνισαν την Βουλή και καταχράστηκαν το άρθρο 48 (Σύνταγμα της Βαϊμάρης, 1919) και 44 (Ελληνικό Σύνταγμα, 1975) αντίστοιχα, αντιστρέφοντας την έννοια του κανόνα και της εξαίρεσης. Εξαίρεση πλέον αποτελούσε η εφαρμογή της τακτικής νομοθετικής διαδικασίας και κανόνας η χρήση του «δικαίου της ανάγκης». Ο Κώστας Χρυσόγονος αναφέρει ότι υπήρχε «σωρεία έκδοση Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου ενώ η Βουλή ήταν σε σύνοδο και είχε την δυνατότητα να νομοθετήσει με την τακτική διαδικασία» (Χρυσόγονος, 2013). Επίσης στο ίδιο σημείο εξηγεί ότι για αρκετές ΠΝΠ δεν συνέτρεχε ο λόγος της απρόβλεπτης ανάγκης, αφού αυτά τα μέτρα αφορούσαν το μέλλον και μπορούσε να ακολουθηθεί η τακτική νομοθετική διαδικασία.

Συμπέρασμα

Ο μοναδικός αρμόδιος για να κρίνει εάν συντρέχει η απρόβλεπτη ανάγκη είναι το υπουργικό συμβούλιο, δηλαδή η Κυβέρνηση (Κεσσόπουλος, 2020). Αυτό το είδος

---

¹⁰ Υπήρχαν όμως αρκετές στιγμές, που η Κυβέρνηση μπροστά στην πιθανότητα να χρεοκοπήσει η Ελλάδα χρησιμοποιούσε αυτό το μέσο. Η πιθανότητα χρεοκοπίας είναι έκτακτη ανάγκη και πληροί τα συνταγματικά κριτήρια. Η Κυβέρνηση όμως(εκτός των έκτακτων αναγκών) χρησιμοποίησε το άρθρο 44 και για νομοθετικές ρυθμίσεις που δεν θεωρούνταν έκτακτη ανάγκη.

Κρατικής νομοθέτησης είναι μια διαφοροποίηση στην διάκριση των λειτουργιών. Το Σύνταγμα δίνει αυτήν την δυνατότητα στην Κυβέρνηση, όταν συντρέχει έκτακτη ανάγκη. Στην Ελλάδα του 2012, η Κυβέρνηση νομοθετούσε με αυτόν τον τρόπο ακόμη και όταν δεν συνέτρεχε έκτακτη περίπτωση (Χρυσόγονος, 2013). Η Κυβέρνηση εκμεταλλεύτηκε το άρθρο 44 σε μεγάλο βαθμό καταπατώντας τον όρο της επείγουσας ανάγκης (Κεσσόπουλος, 2020). Εφόσον δεν συνέτρεχε ο λόγος της έκτακτης ανάγκης, η νομοθετική αρμοδιότητα παρέμενε στην Βουλή. Συνοψίζοντας, οι ΠΝΠ το 2012 αποτέλεσαν ένα εργαλείο πολιτικής, το οποίο η Κυβέρνηση χρησιμοποίησε ιδιαίτερα. Ο λόγος της εκτεταμένης εφαρμογής του ήταν ο χρόνος των αγορών (Κεσσόπουλος, 2020) και η πρόληψη κρουσμάτων απειθαρχίας (Χρυσόγονος, 2013). Η περίπτωση της Ελλάδας, παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με τα γεγονότα, τα οποία διαδραματίστηκαν στην Γερμανία το διάστημα 1930-1932, με την έκδοση Προεδρικών Διαταγμάτων σύμφωνα με το άρθρο 48 του Συντάγματος της Βαϊμάρης (Σύνταγμα της Βαϊμάρης, 1919). Επίσης μετά την έκδοση των Προεδρικών Διαταγμάτων διαδραματίστηκαν και οι εκλογές του 1932 (Wikipedia, German federal election, 1932), στις οποίες υπήρχε μια αποδοκιμασία προς τα κλασσικά κόμματα. Η ιστορία επαναλήφθηκε και στην Ελλάδα του 2012, με την έκδοση πολλών ΠΝΠ και τις διπλές εκλογές του 2012, οι οποίες οδήγησαν σε πλήρη κατάρρευση του παλαιού δικομματισμού. Η διαφορά με την Γερμανία είναι ότι στην Ελλάδα το 2012, υπήρχε η δημοκρατική εναλλακτική (Κεσσόπουλος, 2020).

Διαδικασία Κατεπείγοντος

Ορισμός από το Σύνταγμα και τον Κανονισμό της Βουλής

Σύμφωνα με το άρθρο 76 παράγραφος 4 του Συντάγματος (Ελληνικό Σύνταγμα, 1975) και τον κανονισμό της Βουλής (Κανονισμός της Βουλής, 1987) μπορούν νομοσχέδια να χαρακτηρισθούν ως κατεπείγοντα. Έτσι λοιπόν *«τα νομοσχέδια και οι προτάσεις νόμων που χαρακτηρίζονται από την Κυβέρνηση ως Κατεπείγοντα.. παραπέμπονται αμέσως μετά την κατάθεση τους στην αρμόδια επιτροπή. Ο Πρόεδρος της Βουλής προβαίνει στην επεξεργασία και την εξέταση του νομοσχεδίου.. σε μια συνεδρίαση»*.

Η εφαρμογή της διαδικασίας στην Ελληνική Κρίση

Όπως και με τις ΠΝΠ έτσι και εδώ, η διαδικασία του Κατεπείγοντος αποτέλεσε ένα εργαλείο πολιτικής το οποίο εφαρμόστηκε σε εκτεταμένο βαθμό την περίοδο της Ελληνικής Κρίσης, σε σχέση με το παρελθόν. Η εφαρμογή της διαδικασίας του Κατεπείγοντος γινόταν σε συνδυασμό με τα νομοσχέδια με ένα μόλις άρθρο (Κεσσόπουλος, 2020). Η χρήση της διαδικασίας αυτής εξυπηρετούσε αρκετά πολιτικά συμφέροντα. Αρχικά περιόριζε την δημοσιότητα και με αυτόν τον τρόπο η Κυβέρνηση αποσκοπούσε στο λιγότερο δυνατό πολιτικό κόστος των μέτρων που εισήγαγε. Ύστερα ικανοποιούσε τον χρόνο των αγορών. Η Ελλάδα βρισκόταν σε μια δυσμενή θέση, *«ανάμεσα στον χρόνο της Δημοκρατίας ή τον χρόνο των αγορών»* (Κεσσόπουλος, 2020). Επέλεξε τον δεύτερο δρόμο, για να μην οδηγηθεί σε μια άτακτη χρεοκοπία σε πιθανή μη εκταμίευση της δόσης από τους δανειστές. Έπειτα η χρήση της διαδικασίας του Κατεπείγοντος περιόριζε σε μεγάλο βαθμό την διαβούλευση των βουλευτών. Οι βουλευτές ψήφισαν χωρίς να βουλευούνται, διότι σε

ένα τόσο μικρό χρονικό διάστημα είναι αδύνατον να υπάρχει ουσιαστική συζήτηση για νομοσχέδια με μεγάλη έκταση— (Κεσσόπουλος,2020). Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης που επικρατούσε αποτελεί το γεγονός ότι βουλευτής της κυβέρνησης, υποστήριξε δημόσια ότι υπερψήφισε τα μέτρα λιτότητας, χωρίς να έχει προλάβει να τα διαβάσει!

Συμπέρασμα

Η Βουλή μετατράπηκε «από όργανο διαβούλευσης, σε όργανο έγκρισης νομοθετημάτων της εκτελεστικής εξουσίας»(Κεσσόπουλος, 2020). Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η χρήση της διαδικασίας του Κατεπείγοντος, σε ορισμένες περιπτώσεις εφαρμόστηκε χωρίς να συντρέχει ο λόγος του κατεπείγοντος (Χρυσόγονος, 2013). Αυτό το γεγονός υποβαθμίζει για πολλοστή φορά το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Παρόλα αυτά η διαδικασία του κατεπείγοντος πρόσφερε μια στοιχειώδη κοινοβουλευτική διαδικασία (Κεσσόπουλος, 2020), σε σύγκριση με τις ΠΝΠ, οι οποίες συνιστούσαν ξεκάθαρη κρατική νομοθέτηση σε αρκετές περιπτώσεις. Αυτό όμως δεν αναιρεί ότι η Ελληνική Βουλή «παρέδωσε» την βασική αρμοδιότητα της(την νομοθετική) στην εκτελεστική εξουσία, η οποία σε συνδυασμό με τα νομοσχέδια με ένα μόλις άρθρο και την διαδικασία του κατεπείγοντος, διατηρούσε τα «προσχήματα» της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας(Κεσσόπουλος, 2020). Στην πραγματικότητα αφαιρούσε την νομοθετική αρμοδιότητα των βουλευτών¹¹ μέσα από αυτές τις πράξεις και τρομοκρατούσε με άμεση διαγραφή όποιον βουλευτή διαφωνούσε με αυτές τις συνθήκες ψήφησης ενός νομοσχεδίου¹². Τέλος ούτε η Κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας ούτε η Κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ κατάφερε να μειώσει το πολιτικό κόστος. Τα μέτρα που κυρωνόταν κάθε φορά, είχαν τεράστιο πολιτικό κόστος, παρότι κυρωνόταν σε μικρό χρονικό διάστημα.

Ο Σχηματισμός της Κυβέρνησης Παπαδήμου

Μορφές Παραίτησης σύμφωνα με το Σύνταγμα

Ο σχηματισμός της Κυβέρνησης του Λουκά Παπαδήμου, υποβάθμισε την Βουλή σε επίπεδο κοινοβουλευτικών ομάδων και εμφάνισε μια δυσπιστία των Κομματικών αρχηγών προς τις Κοινοβουλευτικές τους ομάδες. Το Ελληνικό σύνταγμα στο άρθρο 38 ορίζει 2 μορφές παραίτησης, της Κυβέρνησης συνολικά ή την προσωπική παραίτηση του Πρωθυπουργού. Στην περίπτωση που παραιτηθεί η Κυβέρνηση συνολικά, σχηματίζεται προσωρινή Κυβέρνηση και η χώρα οδηγείται σε πρόωρες εκλογές. Στην δεύτερη περίπτωση, της προσωπικής παραίτησης, ο Πρωθυπουργός υποβάλλει την παραίτηση του στον Πρόεδρο της δημοκρατίας. Ο τελευταίος περιμένει από την Κοινοβουλευτική ομάδα του Κόμματος που είναι στην εξουσία να ορίσει νέο διάδοχο. Μετέπειτα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δίνει εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης στον διάδοχο που επέλεξε η Κοινοβουλευτική ομάδα (Χρυσόγονος , 2013).

¹¹ Δεν τους δινόταν η δυνατότητα να τροποποιήσουν τα νομοσχέδια που εισήγαγε η Κυβέρνηση για κύρωση.

¹² Μικρό χρονικό διάστημα, μαζεμένες διαφορετικές διατάξεις σε μόλις ένα άρθρο.

Η επιλογή του Λουκά Παπαδήμου

Το 2011, ο Γεώργιος Παπανδρέου αποφάσισε να παραιτηθεί από Πρωθυπουργός. Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν αποτέλεσαν «παράκαμψη» της Συνταγματικής προβλεπόμενης διαδικασίας και υποβάθμισαν εκ νέου την Ελληνική Βουλή (Χρυσόγονος, 2013). Το Σύνταγμα ορίζει, ότι η Κοινοβουλευτική Ομάδα του κόμματος που κυβερνάει, θα υποδείξει τον διάδοχο για την Πρωθυπουργία. Ο σχηματισμός της Κυβέρνησης του Λουκά Παπαδήμου προέκυψε έπειτα από συνεννόηση του Γεώργιου Παπανδρέου με δυο κόμματα της αντιπολίτευσης¹³. Οι τρεις κομματικοί αρχηγοί θεώρησαν τον Λουκά Παπαδήμο ως κατάλληλο για να αναλάβει τα ηνία του Κράτους, σε μια Κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας». Οι κομματικοί αρχηγοί προέβησαν σε αυτήν την απόφαση, χωρίς να έχουν συμβουλευτεί-συζητήσει με την κοινοβουλευτική τους ομάδα σε κάποιο επίσημο όργανο του Κόμματος. Η πράξη αυτή φανερώνει μια δυσπιστία του εκάστοτε κομματικού αρχηγού προς την Κοινοβουλευτική του ομάδα. Η συγκεκριμένη χρονική στιγμή δεν επέτρεπε την πιθανότητα πολιτικού ατυχήματος (Χρυσόγονος, 2013). Η επιλογή και ο σχηματισμός της Κυβέρνησης Παπαδήμου πάρθηκε πίσω από κλειστές πόρτες και μέσω μιας «Συνταγματικής ακροβασίας» όπως αναφέρει και ο Κώστας Χρυσόγονος. Η νέα Κυβέρνηση ξεκίνησε το έργο της παίρνοντας ψήφο εμπιστοσύνης από την Βουλή, αλλά υποβάθμισε τις κοινοβουλευτικές ομάδες των κομμάτων του νέου κυβερνητικού συνασπισμού(ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, ΛΑΟΣ).

Η διαιρετική τομή Μνημόνιο-Αντιμνημόνιο

Όταν ξέσπασε η Ελληνική κρίση και η Ελλάδα υπέγραψε το πρώτο της μνημόνιο, εμφανίστηκε μια νέα διαιρετική τομή¹⁴, Μνημόνιο-Αντιμνημόνιο (Παπαβλασόπουλος, 2019). Στην πλευρά της υποστήριξης του μνημονίου τάχθηκε το ΠΑΣΟΚ. Από την πλευρά των αντιμνημονιακών ολόκληρη η αντιπολίτευση. Με τον σχηματισμό της Κυβέρνησης Παπαδήμου, η Νέα Δημοκρατία και το ΛΑΟΣ, μετακινήθηκαν από την πλευρά των αντιμνημονιακών προς την πλευρά των μνημονιακών(η μετακίνηση αυτή φανερώνεται από το πολιτικό πρόγραμμα της νέας Κυβέρνησης όπου συμμετείχαν). Η μετακίνηση αυτή, οφείλεται στην επιθυμία των δύο αυτών κομμάτων για εξουσία. Ο Έλληνας πολίτης και ψηφοφόρος, παρατήρησε αυτήν την επιθυμία για εξουσία και η απάντηση του έγινε αντιληπτή μερικούς μήνες αργότερα, με τις διπλές εκλογές του 2012, οι οποίες έχουν χαρακτηριστεί ως «εκλογές σεισμός»(Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Κλείνοντας, όσον αφορά την ερμηνεία της κρίσης, Ο Γιάννης Βούλγαρης και ο Ηλίας Νικολακόπουλος έχουν θέσει 2 ερωτήματα. Αρχικά «η διατήρηση του ευρώ σήμαινε αναγκαστική αποδοχή του μνημονίου;» και «η αντιμνημονιακή γραμμή ήταν συμβατή με το ευρώ ή κατέληγε στην δραχμή;» Τα ερωτήματα αυτά, όπως διαπιστώνουν Ο Γιάννης Βούλγαρης και Ηλίας Νικολακόπουλος, «όρισαν το νέο πλαίσιο του κομματικού ανταγωνισμού».

¹³ Τον Αντώνη Σαμαρά και τον Γεώργιο Καρατσαφέρη από την Νέα Δημοκρατία και το Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό(στο εξής ΛΑΟΣ) αντίστοιχα.

¹⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η διαιρετική τομή δεν είχε διάρκεια, μόνο λαϊκό έρεισμα στην αρχή της Κρίσης. Μετέπειτα εμφανίστηκε η διαιρετική τομή Δεξιά και Αριστερά(Παπαβλασόπουλος).

Νομοσχέδια με ένα μόλις άρθρο.

Ελλάδα 2012

Τον Νοέμβριο του 2012, στην πολιτική σκηνή της χώρας έκαναν την εμφάνιση τους τα νομοσχέδια με ένα μόλις άρθρο. Το νομοσχέδιο αυτό συνδυάστηκε με ένα άλλο εργαλείο πολιτικής, την διαδικασία του κατεπείγοντος. Το σύνταγμα ορίζει στο άρθρο 76 ότι «*Νομοσχέδιο.. συζητείται και ψηφίζεται ενιαία επί της αρχής, επί των άρθρων και στο σύνολο*». Σύμφωνα με τα παραπάνω, το ίδιο το Σύνταγμα ορίζει ότι τα νομοσχέδια πρέπει να διαιρούνται σε άρθρα, ώστε να ακολουθήσει η τακτική νομοθετική διαδικασία στην Βουλή σε 3 στάδια, «*επί της αρχής του νομοσχεδίου, για κάθε άρθρο ξεχωριστά και στο σύνολο*» (Χρυσόγονος, 2013). Αυτή η διαδικασία είναι η τυπική και εξασφαλίζει την αρχή της καλής νομοθέτησης ενός νομοσχεδίου. Στην Ελλάδα τον Νοέμβριο του 2012 εμφανίστηκε μια μορφή νομοθέτησης, η οποία υποβάθμιζε για πολλοστή φορά την Ελληνική Βουλή. Η Ελληνική κυβέρνηση εισήγαγε στη Βουλή, με τη διαδικασία του κατεπείγοντος, ένα μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα, το οποίο είχε όλες του τις ρυθμίσεις-μέτρα σε ένα μόλις άρθρο (Ελληνική Βουλή, 2012). Με αυτόν τον τρόπο η Βουλή βρέθηκε στην δυσμενή θέση να δεχτεί ή να απορρίψει το νομοσχέδιο (Χρυσόγονος, 2013), χωρίς να έχει την δυνατότητα να το τροποποιήσει σε όποια σημεία οι βουλευτές θεωρούσαν ότι χρειαζόταν. Ουσιαστικά οι Βουλευτές έχασαν το δικαίωμα για ψήφο κατά συνείδηση (Χρυσόγονος, 2013) και όφειλαν να πειθαρχήσουν στις αποφάσεις της κομματικής ηγεσίας. Σε οποιαδήποτε αντίρρηση-αποστασιοποίηση σε μια ψηφοφορία ερχόταν άμεση διαγραφή από το κόμμα. Επίσης η διαδικασία του κατεπείγοντος δεν άφηνε περιθώρια για ουσιαστική συζήτηση, όμως ήταν μια στοιχειώδης κοινοβουλευτική διαδικασία σε σύγκριση με τις ΠΝΠ που συνιστούσαν ξεκάθαρη κυβερνητική νομοθέτηση¹⁵ (Κεσσόπουλος, 2020)

Στην νομοθετική διαδικασία, υφίσταται νομοσχέδιο με μόλις ένα άρθρο. Το νομοσχέδιο αυτό εμπεριέχει συγκεκριμένες διατάξεις για ένα συγκεκριμένο και μόνο αντικείμενο. Εφόσον το νομοσχέδιο έχει μόνο ένα άρθρο, η νομοθετική διαδικασία γίνεται σε δύο στάδια «*επί της αρχής και στο σύνολο*» (Χρυσόγονος, 2013). Το νομοσχέδιο του 2012 είχε ένα μόλις άρθρο, αλλά οι διατάξεις του ήταν διαφορετικού αντικειμένου. Τα μέτρα λιτότητας εισήχθησαν με αυτόν τον τρόπο, ώστε να μειωθεί η νομοθετική διαδικασία σε δύο στάδια¹⁶ και σε συνδυασμό με την διαδικασία του κατεπείγοντος, να εξυπηρετηθεί ο χρόνος των αγορών (Κεσσόπουλος, 2020) αλλά και να μειωθεί όσο το δυνατόν γίνεται, η δημοσιότητα και το πολιτικό κόστος (Χρυσόγονος, 2013).

Το νομοσχέδιο που εισήχθη προς κύρωση Βουλή, τον Νοέμβριο του 2012, είχε αρκετές διαφορετικές διατάξεις συγκεντρωμένες σε ένα μόλις άρθρο. Το γεγονός αυτό παραβιάζει αρχικά την αρχή της καλής νομοθέτησης (Κεσσόπουλος, 2020). Ο

¹⁵ Όταν δεν ικανοποιούταν ο όρος της έκτακτης ανάγκης.

¹⁶ Το στάδιο το οποίο παραλείπεται (για κάθε άρθρο ξεχωριστά) μπορούσε να προκαλέσει ένα αναπάντεχο πολιτικό ατύχημα. Με την επιλογή του ένα μονού άρθρου, ασκείται μεγαλύτερη πίεση προς τους Βουλευτές, οι οποίοι αναγκάζονται να το δεχτούν ή να το απορρίψουν. Χάνουν το δικαίωμα τους να το τροποποιήσουν.

κοινός νομοθέτης οφείλει να διαρθρώσει σε όσα άρθρα χρειαστεί ένα τόσο μεγάλο νομοσχέδιο, το οποίο εμπεριέχει πολλές διατάξεις με διαφορετικό αντικείμενο η καθεμία. Ο Κώστας Χρυσόγονος αναφέρει ότι, εκτός από παραβίαση της καλής νομοθέτησης, υπάρχει και συνταγματική παράβαση. Για να αιτιολογήσει τα λεγόμενα του επικαλείται το άρθρο 73 του συντάγματος, για συνταξιοδοτικές διατάξεις οι οποίες πρέπει να βρίσκονται σε ειδικό νομοσχέδιο.

Εισήγηση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής

Η Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής(στο εξής ΕΥΒ) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το νομοσχέδιο που εισάχθηκε(με το ένα μόλις άρθρο) στη Βουλή τον Νοέμβριο του 2012 *«θα έπρεπε, οι δεκαέξι, τουλάχιστον, παράγραφοι του άρθρου Μόνου του νομοσχεδίου να κατηγοριοποιηθούν σε άρθρα»* (Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής, 2012, σσ. 4-5). Ο Κώστας Χρυσόγονος, αναφέρει ότι η Βουλή ενώ είχε στα «χέρια» της, την εισήγηση της ΕΥΒ, μπορούσε να χωρίσει σε περισσότερα άρθρα το νομοσχέδιο. Παρόλα αυτά έμεινε άπραγη και επέτρεψε για ακόμη μια φορά στην εκτελεστική εξουσία να κυρώσει τα μέτρα που ήθελε με αυθαίρετο τρόπο(Χρυσόγονος, 2013).

Συμπέρασμα

Συνοψίζοντας, η «νέα μορφή» νομοσχεδίου(συγκεντρωμένες όλες οι ρυθμίσεις σε μόλις ένα άρθρο) σε συνδυασμό με την διαδικασία του κατεπείγοντος, πέτυχαν τον σκοπό τους, δηλαδή την ψήφιση του νομοσχεδίου από την Ελληνική Βουλή. Αυτή η μέθοδος έφερε περισσότερη πίεση στους βουλευτές, τους έθεσε ένα δίλλημα και τους αφαίρεσε μια συνταγματική ιδιότητα. Αρχικά οι βουλευτές βρέθηκαν στο δίλλημα κύρωσης ή μη κύρωσης του νομοσχεδίου με το μονό άρθρο (Κεσσόπουλος, 2020). Στην πρώτη περίπτωση έχαναν την ιδιότητα τους ως νομοθετικό σώμα και κύρωναν έτοιμα νομοθετικά πακέτα, τα οποία ερχόταν είτε από την εκτελεστική εξουσία είτε από υπερεθνικούς θεσμούς. Στην δεύτερη περίπτωση κατηγορούνταν από την Κυβέρνηση και τα φιλοκυβερνητικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ότι σε περίπτωση μη κύρωσης, η Ελλάδα θα οδηγούνταν σε μια άτακτη χρεοκοπία. Τα γεγονότα αυτά φανερώνουν ότι η Κυβέρνηση σταμάτησε να έχει εμπιστοσύνη στην Βουλή. Έπειτα η μέθοδος αυτή «αφαίρεσε» από τους Βουλευτές *«το δικαίωμα κατά συνείδηση ψήφου»* το οποίο εντοπίζεται στο άρθρο 60 του συντάγματος, εφόσον δεν είχαν την παραμικρή πιθανότητα να τροποποιήσουν το νομοσχέδιο στο ελάχιστο (Χρυσόγονος, 2013).

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΔΙΠΛΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2012 ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗΣ

Γενικές Γνώσεις

Εκλογές Σεισμός

Στην σύγχρονη ιστορία, δεν είναι λίγες οι στιγμές όπου οι ελεύθερες εκλογές έδωσαν ένα αναπάντεχο αποτέλεσμα, το οποίο δεν ήταν το αναμενόμενο. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως «εκλογές σεισμός» και παρατηρείται σε χώρες που βιώνουν μια κρίση(πχ πολιτική, οικονομική). Για να θεωρηθούν τα αποτελέσματα μιας εκλογικής αναμέτρησης ως «εκλογές σεισμός» χρειάζεται να πληρούν τέσσερα κριτήρια. Πρώτο κριτήριο είναι η «η ύπαρξη ενός προηγούμενου σταθερού κομματικού συστήματος» (Κεσσόπουλος, 2020). Στην συνέχεια ως δεύτερο κριτήριο θεωρείται η «μεσολάβηση εξαιρετικού γεγονότος». Έπειτα τρίτο κριτήριο είναι η «ανατροπή του προϋπάρχοντος συστήματος» και τέλος, τέταρτο κριτήριο είναι η «διαμόρφωση ενός νέου πολιτικού σκηνικού» από τα εκλογικά αποτελέσματα.

Εκλογικός Νόμος

Οι διπλές εκλογές του 2012 πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 3636/2008¹⁷ (Νόμος 3636/2008 – ΦΕΚ 11/Α'/1.2.2008). Σύμφωνα με αυτόν, το κόμμα που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό στις εκλογές, λαμβάνει επιπλέον 50 έδρες. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι το Ελληνικό εκλογικό σύστημα τάσσεται στην κατηγορία της ενισχυμένης αναλογικής (Wikipedia, 2008). Σε χώρες όπου εφαρμόζονται παρόμοιοι νόμοι, συνήθως υπάρχει ένα ποσοστό που πρέπει να συγκεντρώνει το πρώτο κόμμα(περίπου 25%-30%), προκειμένου να λάβει το μόνους των εδρών. Στο Ελληνικό εκλογικό σύστημα δεν υπάρχει παρόμοια πρόβλεψη.

Ο δρόμος προς την Κρίση Αντιπροσώπευσης

Ο Δικομματισμός Της Μεταπολίτευσης και η περίοδος της «Κλεπτοκρατίας»

Μετά την πτώση της Στρατιωτικής δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974¹⁸ και την ψήφιση του Συντάγματος το 1975, στην Ελληνική πολιτική σκηνή άρχισε να γίνεται αισθητός ένας νέος δικομματισμός¹⁹. Τα δυο κόμματα ήταν η Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ. Αυτός ο δικομματισμός, διατηρήθηκε για 35 συνεχόμενα χρόνια, συγκεντρώνοντας υψηλά ποσοστά δικομματισμού. Στην συνέχεια, όμως, άρχισε μια σταδιακή αποχή των ψηφοφόρων από την εκλογική διαδικασία (iefimerida, 2012). Οι λόγοι αυτής της αποχής είναι αρκετοί αλλά σε αυτό το σημείο θα μας απασχολήσει μόνο «η περίοδος της Κλεπτοκρατίας» (Κλεπτοκρατία, 2013, σσ. 26-36).

Ο Κώστας Χρυσόγονος ορίζει σε πέντε σημεία την περίοδο της Ελληνικής Κλεπτοκρατίας. Αρχικά εντοπίζει το γεγονός ότι ο αναφερόμενος δικομματισμός,

¹⁷ Ο νόμος αυτός είναι τροποποίηση του νόμου 3231/2004 (Βουλή, ΝΟΜΟΣ 3231/2004 ΦΕΚ 45/Α/11.2.2004, 2004)για την «εκλογή βουλευτών».

¹⁸ Σχηματίστηκε Κυβέρνηση «εθνικής ενότητας» με πρόεδρο τον Κωνσταντίνο Καραμανλή μέχρι τις εκλογές του Νοεμβρίου του ίδιου έτους.

¹⁹ Ο δικομματισμός αυτός αρχίζει να γίνεται αισθητός από τις εκλογές του 1977.

εμπεριέχει δύο κόμματα εξουσίας και για αυτό «*όλες οι κρίσιμες αποφάσεις λαμβάνονται από τον αρχηγό-ηγεμόνα του κόμματος*» (Χρυσόγονος, 2013). Δεύτερο στοιχείο, το οποίο φανερώνει την Ελληνική Κλεπτοκρατία, είναι ο ελλιπής έλεγχος χρηματοδότησης των κομμάτων και του «*πολιτικού χρήματος*». Όπως διαπιστώνει και η Ευτυχία Τεπέρογλου και ο Μάνος Τσατσάνης, διάφορα σκάνδαλα που έχουν δει το φως της δημοσιότητας, συνέβαλλαν στη μείωση εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς αντιπροσώπευσης αλλά και στην αποχή (Τεπέρογλου & Τσατσάνης, 2014) Τρίτο στοιχείο είναι οι σχεδόν παρόμοιες πολιτικές που ακολουθούσαν η ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ (ανεξαρτήτως ιδεολογίας) μεταφέροντας την αντιπαράθεση σε προσωπικό επίπεδο, ανάμεσα στους πολιτικούς αρχηγούς. Ο Κώστας Χρυσόγονος για να εξηγήσει καλύτερα αυτό το γεγονός, παραθέτει την ομιλία του πρώην πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη, ο οποίος με την σειρά του κάνει λόγο για «*ολιγαρχία των χρηματοδοτών και όχι ενίσχυση των ιδεολογιών*». Στην συνέχεια τέταρτο στοιχείο, όπως το εντοπίζει ο Κώστας Χρυσόγονος, είναι η «*επαγγελματοποίηση της πολιτικής τάξης*» αλλά και οι «*πολιτικοί κληρονόμοι*». Στην διάρκεια του μεταπολιτευτικού δικομματισμού, υπήρχαν αρκετοί νέοι, οι οποίοι είχαν συγγένεια εξ αίματος με προηγούμενους βουλευτές και κατάφεραν να εκλεγούν και αυτοί με την σειρά τους βουλευτές, εκμεταλλευόμενοι την επωνυμία τους. Εάν δεν κατάφεραν να εκλεγούν βουλευτές τοποθετούνταν σε προνομιούχες θέσεις στον δημόσιο τομέα. Πέμπτο και τελευταίο στοιχείο της Ελληνικής Κλεπτοκρατίας είναι η παράνομη λειτουργία των ΜΜΕ. Τα ΜΜΕ λειτουργούν είτε χωρίς άδεια είτε με παράνομη αδειοδότηση. Οι σχέσεις, όμως, που έχουν αρκετά ΜΜΕ με «*διάφορα κέντρα πολιτικής εξουσίας*» τους επιτρέπουν την παράνομη ύπαρξη τους.

Συμπερασματικά, η περίοδος της Ελληνικής Κλεπτοκρατίας, αποτέλεσε έναν από τους βασικούς παράγοντες για την κρίση αξιοπιστίας του πολιτικού και κομματικού συστήματος. Οι Έλληνες σταμάτησαν να έχουν εμπιστοσύνη στους θεσμούς αντιπροσώπευσης αλλά και η ταύτιση τους με τα κόμματα άρχισε να υποχωρεί. Η απαξίωση αυτή, οφείλεται στο γεγονός ότι για 35 συνεχόμενα χρόνια υπήρχε μια «*εκμετάλλευση*» της εξουσίας προς όφελος των λίγων. Ο Ελληνικός λαός αποδοκίμασε και την Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ για την «*ουτοπική*» ευημερία των προηγούμενων ετών (Τεπέρογλου & Τσατσάνης, 2014) και προκάλεσε την κατάρρευση αυτού του δικομματισμού.

Το ΠΑΣΟΚ στην Εξουσία και οι Προεκλογικές Υποσχέσεις

Η Παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2008, επηρέασε πάρα πολλές χώρες όπως και την Ελλάδα. Η Ελληνική οικονομία έφτασε σε μια δυσχερή θέση, όπου αντιμετώπιζε προβλήματα αποπληρωμής των χρεών της και παρουσίαζε έλλειμμα στον προϋπολογισμό της (Εκθεση Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 2010). Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας προκήρυξε πρόωρες εκλογές για τον Οκτώβριο του 2009. Την προεκλογική περίοδο χαρακτηρίζει η ιστορική φράση του Γεώργιου Παπανδρέου «*λεφτά υπάρχουν*» (Παπανδρέου Γεώργιος, 2009). Αντιθέτως η Νέα Δημοκρατία, κατά την προεκλογική περίοδο, έκανε λόγο για δύσκολες οικονομικές συνθήκες και για «*σκληρά*» μέτρα, τα οποία χρειαζόταν να ληφθούν. Στις 4 Οκτωβρίου του 2009,

το ΠΑΣΟΚ τελικά επικράτησε με ποσοστό 43.92% έναντι του 33.47% της ΝΔ (Υπουργείο Εσωτερικών, 2009). Ήταν η τελευταία εκλογική αναμέτρηση του μεταπολιτευτικού δικομματισμού. Επίσης η νίκη του ΠΑΣΟΚ έδινε τέλος στην περίοδο του «νεοφιλελευθερισμού» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014).

Το ΠΑΣΟΚ κατά την προεκλογική περίοδο, δημιούργησε «ψευδαισθήσεις» στους Έλληνες πολίτες, τις οποίες δεν μπόρεσε τελικά να εκπληρώσει. Αρχικά δημιούργησε ένα ευνοϊκό κλίμα για την αντιμετώπιση της κρίσης, μέσα από την φράση «*λεφτά υπάρχουν*» (Παπανδρέου Γεώργιος, 2009). Για να αιτιολογήσει την φράση αυτή, ο Γεώργιος Παπανδρέου έδωσε αρκετές προεκλογικές υποσχέσεις, τις οποίες τελικά δεν τήρησε. Επιζητούσε την μείωση των πελατειακών σχέσεων και την «*είσπραξη ανείσπρακτων φόρων*». Επίσης μίλησε και για τις ασφαλιστικές εισφορές των Τραπεζών αλλά και για την αναδιάρθρωση του φορολογικού συστήματος, το οποίο θα γινόταν πιο δίκαιο και έφερνε περισσότερα έσοδα στο Κράτος²⁰. Έπειτα το πολιτικό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ περιελάμβανε «Κεϋνσιανή επιχειρηματολογία» υποτιμώντας την παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία έφτασε και στην Ελλάδα (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος 2014).

Τα Μνημόνια

Το ΠΑΣΟΚ με το αποτέλεσμα των εκλογών του 2009 «*πήρε εντολή σχηματισμού αυτοδύναμης κυβέρνησης, με το προεκλογικό σύνθημα λεφτά υπάρχουν*» (Χρυσόγονος, 2013). Παρόλα αυτά λίγους μήνες αργότερα, τον Μάιο του 2010, η Ελλάδα εισήλθε στην εποχή των Μνημονίων, με την υπογραφή του πρώτου στις 8 Μαΐου. Η υπογραφή του πρώτου μνημονίου συνιστούσε «*την άτυπη χρεοκοπία χώρας*» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Το ΠΑΣΟΚ αθέτησε τις προεκλογικές του υποσχέσεις και σχεδόν άμεσα, εισήγαγε σκληρά μέτρα λιτότητας. Ο Γεώργιος Παπανδρέου σχολιάζει 7 χρόνια αργότερα, ότι επέλεξε αυτήν την επιλογή, διότι δεν υπήρχε κάποια άλλη εφικτή λύση και η Ελλάδα θα οδηγούνταν στην χρεοκοπία²¹. Το πολιτικό κόστος ήταν τεράστιο για αυτήν την απόφαση, γιατί η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ δεν τήρησε τις προεκλογικές της δεσμεύσεις. Δεν ήταν όμως μόνο η οικονομική κρίση. Η κρίση εξαπλώθηκε σε θεσμικό επίπεδο (υποβάθμιση της Βουλής), σε πολιτικό επίπεδο²² και τελικά κατέληξε σε κρίση αντιπροσώπευσης, στις διπλές εκλογές του 2012.

«Κίνημα αγανακτισμένων»

Με την επιβολή των Μνημονίων, τις κοινωνικές ανισότητες και την εποπτεία της Ελλάδας από την τρόικα²³, στην Ελλάδα ξέσπασε κύμα διαδηλώσεων διαμαρτυρίας,

---

²⁰ Οι υποσχέσεις αυτές διατυπώνονται όπως τις ανέφερε ο Γεώργιος Παπανδρέου στην απάντηση που έδωσε σε ερώτηση δημοσιογράφου στην ΔΕΘ το 2009, σχετικά με την οικονομική πολιτική. Είναι ενδεικτικές υποσχέσεις. Υπάρχουν κι άλλες οι οποίες δεν αναφέρονται στο κείμενο. Ο λόγος που δεν αναφέρονται είναι για να μην ξεφύγουμε από το θέμα, όπου είναι οι εκλογές του 2012 και η κρίση αντιπροσώπευσης.

²¹ Συνέντευξη στο Τηλεοπτικό Σταθμό ΣΚΑΙ, για την Εκπομπή «ΙΣΤΟΡΙΕΣ» στις 15 Νοεμβρίου 2017. Το πρώτο μνημόνιο ψηφίστηκε κάτω από δυσμενείς συνθήκες. Ο Γεώργιος Παπανδρέου στην ίδια συνέντευξη αναφέρει ότι η Ελλάδα είχε το χρονικό περιθώριο των 3 ημερών πριν χρεοκοπήσει η Ελλάδα και η υπογραφή του Μνημονίου ήταν αναπόφευκτη.

²² Συρρικνώθηκαν τα πολιτικά κόμματα.

²³ Την τρόικα την συνιστούσαν εκπρόσωποι από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο(ΔΝΤ).

για τα σκληρά μέτρα λιτότητας που εισάγονταν. Οι διαδηλώσεις, χαρακτηρίστηκαν ως «*κίνημα των αγανακτισμένων*». Σε ολόκληρη την Ελληνική επικράτεια, πραγματοποιούνταν, σχεδόν καθημερινά, διαδηλώσεις, οι οποίες ορισμένες φορές²⁴ κατέληγαν σε συγκρούσεις με την αστυνομία. Η κυριότερη έκφραση του κινήματος ήταν η κατάληψη της πλατείας συντάγματος για 65 ημέρες (Wikipedia, Διαδηλώσεις στην Ελλάδα 2011). Αυτήν η «κοινωνική κινητοποίηση», χαρακτηρίστηκε από «*μαζικότητα και διάρκεια*» (Κεσσόπουλος, 2020). Αίτημα των «*αγανακτισμένων*», ήταν η άρση των δυσβάσταχτων οικονομικών μέτρων και η «*καλύτερη εκπροσώπηση της χώρας απέναντι στους υπερεθνικούς θεσμούς*» (Κεσσόπουλος, 2020).

Το «*κίνημα των αγανακτισμένων*» δεν συνδέθηκε με κάποιο πολιτικό κόμμα, ούτε οργανώθηκε από κάποια πολιτική οργάνωση. Προπηλακίστηκαν βουλευτές από όλα, σχεδόν, τα πολιτικά κόμματα. Παρόλα αυτά η Χρυσή Αυγή (στο εξής ΧΑ) επιχείρησε και κατάφερε, μέσα από λαϊκίστικες και ακροδεξιές ενέργειες, να «*στρατολογήσει μέλη και ψηφοφόρους μέσω του κινήματος των αγανακτισμένων*». Η ΧΑ κατάφερε να λάβει ένα σημαντικό ποσοστό ψήφων από τους «*αγανακτισμένους*», παρουσιάζοντας εθνικιστικό και σε πολλές περιπτώσεις ρατσιστικό πολιτικό πρόγραμμα. Δεν κατάφερε όμως να ταυτιστεί με το «*κίνημα των αγανακτισμένων*» παρότι απορρόφησε ένα ποσοστό ψηφοφόρων. Για την εκλογική άνοδο της ΧΑ, θα γίνει λόγος στις επόμενες σελίδες.

Κρίση Αξιοπιστίας του Πολιτικού Συστήματος

Εκτός από το «*κίνημα των αγανακτισμένων*» και τα δυσβάσταχτα οικονομικά μέτρα, η επιβολή των Μνημονίων επιτάχυνε την εκδήλωση κρίσης αξιοπιστίας του πολιτικού συστήματος. Το πολιτικό σύστημα την περίοδο 2010-2012 χαρακτηρίστηκε από ένα αίσθημα «*πολιτικής απογοήτευσης*» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος 2014) λόγω των πολιτικών επιλογών του παρελθόντος²⁵ και τα διάφορα πολιτικά σκάνδαλα που βίωσε η Ελληνική κοινωνία (Τεπέρογλου Ευτυχία, Τσατσάνης Μάνος, 2014). Έπειτα, εκτός της αξιοπιστίας του πολιτικού συστήματος, παρατηρήθηκε και η έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς αντιπροσώπευσης (Βουλή, Βουλευτές, πολιτικά κόμματα). Οι λόγοι αυτής της κρίσης αξιοπιστίας και εμπιστοσύνης σε έναν βαθμό οφείλονται στην «*ψεύτικη ευημερία*» που πρόσφερε ο δικομματισμός της μεταπολίτευσης, μέσα από μεγάλα δάνεια (Τεπέρογλου & Τσατσάνης, 2014). Με την υπογραφή του πρώτου μνημονίου, στην Ελλάδα ξεκίνησε μια σταδιακή υποβάθμιση του Ελληνικού κοινοβουλίου. Οι μέθοδοι υποβάθμισης αναφέρθηκαν το προηγούμενο κεφάλαιο. Σε αυτό το σημείο αναφέρουμε ότι η υποβάθμιση των θεσμών αντιπροσώπευσης, είχε αρνητικό αντίκτυπο στην κοινωνία, η οποία στις εκλογές του Μαΐου 2012, αποδοκίμασε τα κόμματα του μεταπολιτευτικού δικομματισμού. Επιπλέον η κρίση αξιοπιστίας οφείλεται και στην κατάσταση που εισήλθε η Ελλάδα, λόγω του δανεισμού της. Κρίσιμες αποφάσεις λαμβανόταν εφόσον είχαν την «*έγκριση*» από τους διεθνείς και υπερεθνικούς οργανισμούς-θεσμούς (ΔΝΤ, ΕΕ) γεγονός που φανερώνει ότι «*η λήψη σημαντικών αποφάσεων μετατοπίστηκε από το εθνικό σε υπερεθνικό επίπεδο*» (Κάρουλας, 2019). Επιπρόσθετα η τρόικα με την εποπτεία της, δημιούργησε αρνητικό κλίμα στην κοινωνία, η οποία απαξίωσε περισσότερο το πολιτικό σύστημα.

²⁴ Παρά το γεγονός ότι υπήρχαν μερικές βίαιες συγκρούσεις και προπηλακισμοί, το κίνημα των «αγανακτισμένων» πραγματοποιούσε ειρηνικές διαδηλώσεις διαμαρτυρίας.

²⁵ Εναλλασσόμενες Κυβερνήσεις ΠΑΣΟΚ-ΝΔ, που αύξησαν το χρέος με τις πολιτικές τους.

Εκλογές 2012

Αποτελέσματα εκλογών Μαΐος 2012

Οι διπλές εκλογές του 2012, όπως προαναφέραμε, έχουν χαρακτηριστεί ως «εκλογές σεισμός» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014) και χωρίζονται σε δυο φάσεις, τις εκλογές του Μαΐου σε πρώτη φάση και του Ιουνίου σε δεύτερη φάση. Τα αποτελέσματα των εκλογών του Μαΐου, προκάλεσαν έκπληξη και ανέτρεψαν το προηγούμενο κομματικό σύστημα (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Ο δικομματισμός ΝΔ-ΠΑΣΟΚ έμελλε να σταματήσει να υφίσταται, έπειτα από 35 χρόνια, υπό ένα κλίμα έντονου κοινωνικού αναβρασμού (λόγω των μνημονίων) και αποσυσπείρωσης του εκλογικού σώματος από τις παραδοσιακές πολιτικές ταυτότητες. Ο νέος δικομματισμός ΝΔ-ΣΥΡΙΖΑ ήταν ο ιστορικά χαμηλότερος (35.6%) ενώ ταυτόχρονα υπήρξε και κατακερματισμός του κομματικού συστήματος (Βουλή με 7 κόμματα) (Κεσσόπουλος, 2020). Το μεγαλύτερο ευνοημένο κόμμα στις εκλογές του Μαΐου του 2012 ήταν ο ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος αποτέλεσε το «εγγύτερο διαθέσιμο υποκατάστατο για να καλυφθεί το κενό που άφηνε το ΠΑΣΟΚ στο χώρο της Σοσιαλδημοκρατίας» (Κεσσόπουλος, 2020).

Σχετικά με τα ποσοστά, η ΝΔ έλαβε την πρώτη θέση με 18.85% (από 33.6% το 2009) λαμβάνοντας το bonus των 50 εδρών σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο 3636/2008 (Νόμος 3636/2008 – ΦΕΚ 11/Α'/1.2.2008). Δεύτερο κόμμα αναδείχθηκε ο ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος γνώρισε μεγάλη αύξηση των εκλογικών του ποσοστών, λόγω της αντιμνημονιακής του στάσης. Στις εθνικές εκλογές του 2009 έλαβε 4.6%, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε κατά 12.18% και έφτασε στο 16.78% τον Μάιο του 2012. Τα δυο κόμματα συνιστούσαν τον νέο δικομματισμό και τον ιστορικά χαμηλότερο, όπως προαναφέραμε. Στην συνέχεια, τρίτο κόμμα εκλέχτηκε το ΠΑΣΟΚ, το οποίο έχασε τα 3/4 της δύναμης του σε σχέση με τις εθνικές εκλογές του 2009 (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014) και συγκέντρωσε μόλις 13.18%, πολύ μακριά από το 43.9% των προηγούμενων εκλογών. Τέταρτο κόμμα αναδείχθηκε μια νέα κομματική οργάνωση, οι Ανεξάρτητοι Έλληνες (στο εξής ANEL). Οι ANEL ασκούσαν έντονη κριτική στις πολιτικές των μνημονίων και τασσόταν και αυτοί στο «μπλοκ» των αντιμνημονιακών. Ιδρύθηκαν στις 24 Φεβρουαρίου του 2012 από τον Πάνο Καμμένο, πρώην Βουλευτή της ΝΔ. Ο Γιάννης Βούλγαρης και ο Ηλίας Νικολακόπουλος θεώρησαν (με τον συλλογικό τους τόμο το 2014 για τις διπλές εκλογές του 2012) ότι οι ANEL «έχουν δώσει την εντύπωση κόμματος-κομήτη.. που αποσπώνται από το κορμό ενός μεγάλου, και αφού διαγράψουν μια περιορισμένη συγκυρία εξαφανίζονται»²⁶ (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Οι ANEL συγκέντρωσαν τον Μάιο του 2012 10,62%. Πέμπτο κόμμα αναδείχθηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (στο εξής ΚΚΕ), με ποσοστό 8.48% (7.45% συγκέντρωσε το 2009). Στην προεκλογική περίοδο, οι δημοσκοπήσεις (2000-2015: Οι προβλέψεις των δημοσκοπήσεων και τα πραγματικά αποτελέσματα των εκλογών, 2016) έδιναν στο ΚΚΕ ένα ποσοστό

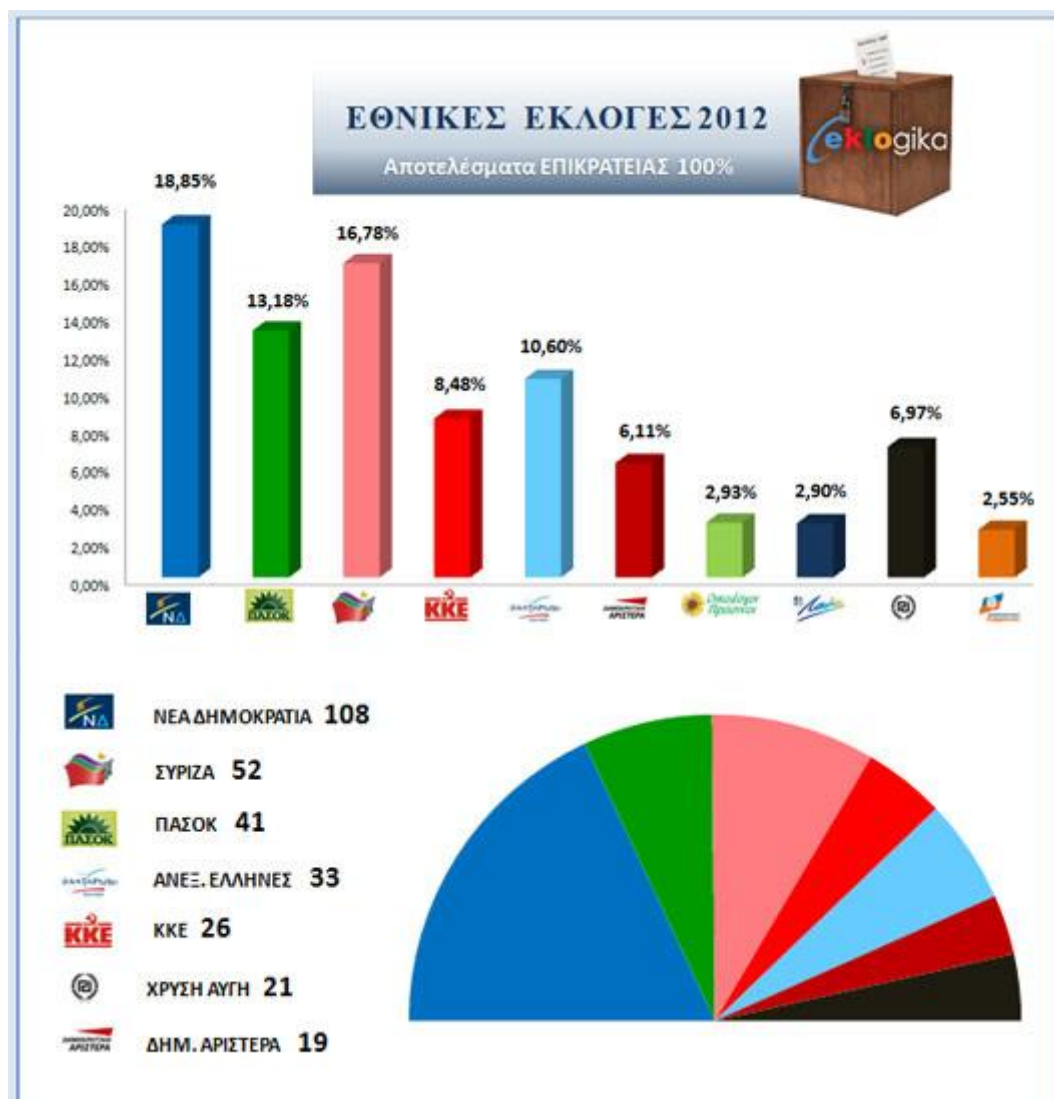
²⁶ Η διαπίστωση τους ήταν απόλυτα σωστή. Οι ANEL τον Μάιο του 2012 κατάφεραν να απορροφήσουν ένα μέρος των απογοητευμένων ψηφοφόρων της ΝΔ (παρόλα αυτά ένα ποσοστό επαναπατρίστηκε και πάλι στη ΝΔ στις εκλογές του Ιουνίου). Το 2015 συμμετείχαν στις Κυβερνήσεις συνεργασίας με τον ΣΥΡΙΖΑ και στις εκλογές του 2019 έμειναν εκτός Βουλής.

περίπου στο 10%, αλλά το εκλογικό αποτέλεσμα δεν ικανοποίησε. Στην συνέχεια, η οικονομική κρίση, η οποία μεταφέρθηκε μετά από ένα σημείο και σε πολιτικό-θεσμικό επίπεδο, δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την άνοδο της άκρας δεξιάς, η οποία με εκπρόσωπο την Χρυσή Αυγή, συγκέντρωσε 6,68% και αναδείχθηκε έκτο κόμμα. Τέλος, έβδομο κόμμα αποτέλεσε μια νέα κομματική οργάνωση, η Δημοκρατική Αριστερά(στο εξής ΔΗΜΑΡ) με ποσοστό 6.11%. Η ανάλυση έγινε σύμφωνα με τον Πίνακα 1 αλλά και τις αναφερόμενες παραπομπές.

Το αποτέλεσμα των εκλογών του Μαΐου, δεν επέτρεπε στην ΝΔ την δημιουργία αυτοδύναμης κυβέρνησης, διότι κατείχε μόλις 108 έδρες από τις 300 στο σύνολο. Η νέα βουλή είχε 7 κόμματα *«μέσα σε ένα πλαίσιο πολυκομματισμού και χαμηλών ποσοστών δικομματισμού»* (Κεσσόπουλος, 2020) και δεν κατάφερε να σχηματιστεί ούτε κυβέρνηση συνεργασίας. Για αυτό τον λόγο σχηματίστηκε η προσωρινή κυβέρνηση του Παναγιώτη Πικραμμένου, για να προκηρύξει και οργανώσει τις εκλογές του Ιουνίου του 2012.

Πίνακας 1

Αποτελέσματα εκλογών Μαΐου 2012

Πηγή: Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών Μαΐου 2012 από eklogika.gr

Αποσυσπείρωση Μάιος 2012

Οι εκλογές του 2012 σηματοδοτούν το τέλος του μεταπολιτευτικού δικομματισμού. Τον Μάιο του 2012, οι συνέπειες της κρίσης άρχισαν να γίνονται εντονότερες, με αποτέλεσμα να φανερωθεί αποσυσπείρωση του εκλογικού σώματος, η οποία οφείλεται και στους λόγους-αίτια που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Επιγραμματικά, η μεταπήδηση της ΝΔ από το «μπλοκ» των αντιμνημονιακών στο «μπλοκ» των μνημονιακών, έπαιξε καταλυτικό ρόλο, διότι αυτή η αποσυσπείρωση μεταφράζεται σε μεγάλο βαθμό σε ψήφο αποδοκιμασίας προς τα παραδοσιακά κόμματα εξουσίας. Στην αποσυσπείρωση οφείλεται το γεγονός ότι κανένα κόμμα δεν ξεπέρασε το 20% (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Επίσης στο διάστημα πριν τις εκλογές του Μαΐου του 2012, επικράτησε ένα κενό αντιπροσώπευσης όσον αφορά το δίλλημα «μνημόνιο ή χρεοκοπία» (Κεσσόπουλος, 2020). Η μετακίνηση των ψηφοφόρων ήταν

μεγάλη, γεγονός που αποδεικνύεται και από το στατιστικό στοιχείο ότι 6 στους 10 ψήφισαν διαφορετικό κόμμα από αυτό που είχαν ψηφίσει στις εκλογές του 2009 (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Επίσης ένα μεγάλο ποσοστό(περίπου 40%) «αποφάσισε τι θα ψηφίσει το τελευταίο δεκαπενθήμερο» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Σύμφωνα με τον Ευτυχία Τεπέρογλου και τον Μάνο Τσατσάνη, ενεργοί ψηφοφόροι άρχισαν να απομακρύνονται από πολιτικές ταυτότητες και καταγράφηκε μείωση στα ποσοστά «ταύτισης των ψηφοφόρων με το κόμμα» (Σταθόπουλος, 2014). Παρότι στα κλασσικά κόμματα η ταύτιση με το κόμμα παραμένει σχετικά υψηλή(λόγω των ηλικιωμένων), στα «νέα» κόμματα η ταύτιση με το κόμμα είναι χαμηλή, με αποτέλεσμα αθροιστικά το ποσοστό ταύτισης με το κόμμα να παραμένει χαμηλό(βλέπε πίνακα 2) σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη. Κλείνοντας, δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί το γεγονός ότι στην αποσυμπείρωση του Μαΐου, υπήρχε αποχή περίπου 500.000 ενεργών ψηφοφόρων(μέχρι το 2009). Επέλεξαν την αποχή επειδή δεν είχαν πλέον εμπιστοσύνη στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς.

Πίνακας 2

Ποσοστό που αισθάνεται κοντά στο κόμμα που μόλις ψήφισε

	1996	2000	2004	2007	2012 Μάιος	2012 Ιούνιος
ΠΑΣΟΚ	66,9	71,3	76,8	73,4	63,9	68,9
ΝΔ	74,3	74,8	76,8	73,3	66,6	61,7
ΚΚΕ	69,2	75,5	74,3	66,5	67,4	79,1
ΣΥΡΙΖΑ				65,5	50,0	53,4
ΔΗΜΑΡ					41,4	52,9
ΑΝΕΛ					47,2	58,7
ΧΑ					44,6	48,5
ΣΥΝΟΛΟ	63,9	71,0	74,6	69,8	53,1	57,8

Πηγή: Exit polls της Opinion για 1996, 2000, 2004,2007 και σύμπραξη εταιρειών για τα exit polls του 2012 από την Ευτυχία Τεπέρογλου.

Η Εκλογική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ «Pasokification».

Τα αποτελέσματα των εκλογών του 2012, δεν ήταν τα αναμενόμενα για το ΠΑΣΟΚ. Το ΠΑΣΟΚ συγκέντρωσε το μικρότερο του ποσοστό σε εκλογική αναμέτρηση, μόλις 13.18%²⁷, χάνοντας με αυτόν τον τρόπο τα 3/4 της εκλογικής του δύναμης (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Το ΠΑΣΟΚ γνώριζε ότι η επιβολή των μνημονίων είχε μεγάλο πολιτικό κόστος, αλλά κατά την προεκλογική περίοδο οι δημοσκοπήσεις του έδιναν ένα ποσοστό γύρω στο 17% με 18% (Σαββίδης, 2016). Η εκλογική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ δημιούργησε τον όρο Pasokification. Με το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης το 2008, στην Ευρώπη παρατηρήθηκε

²⁷ Το χαμηλότερο του ποσοστό, μέχρι τότε, ήταν το 13.58% το 1974.

μια ραγδαία πτώση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων (Wikipedia, Pasokification, 2012). Το ΠΑΣΟΚ ήταν το πρώτο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, το οποίο κατέγραψε απότομη μείωση των εκλογικών του ποσοστών και για αυτόν τον λόγο του δόθηκε η ονομασία του όρου. Έτσι λοιπόν, ο όρος Pasokification «περιγράφει την κατάρρευση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων» (Κεσσόπουλος, 2020).

Αποτελέσματα Ιούνιος 2012

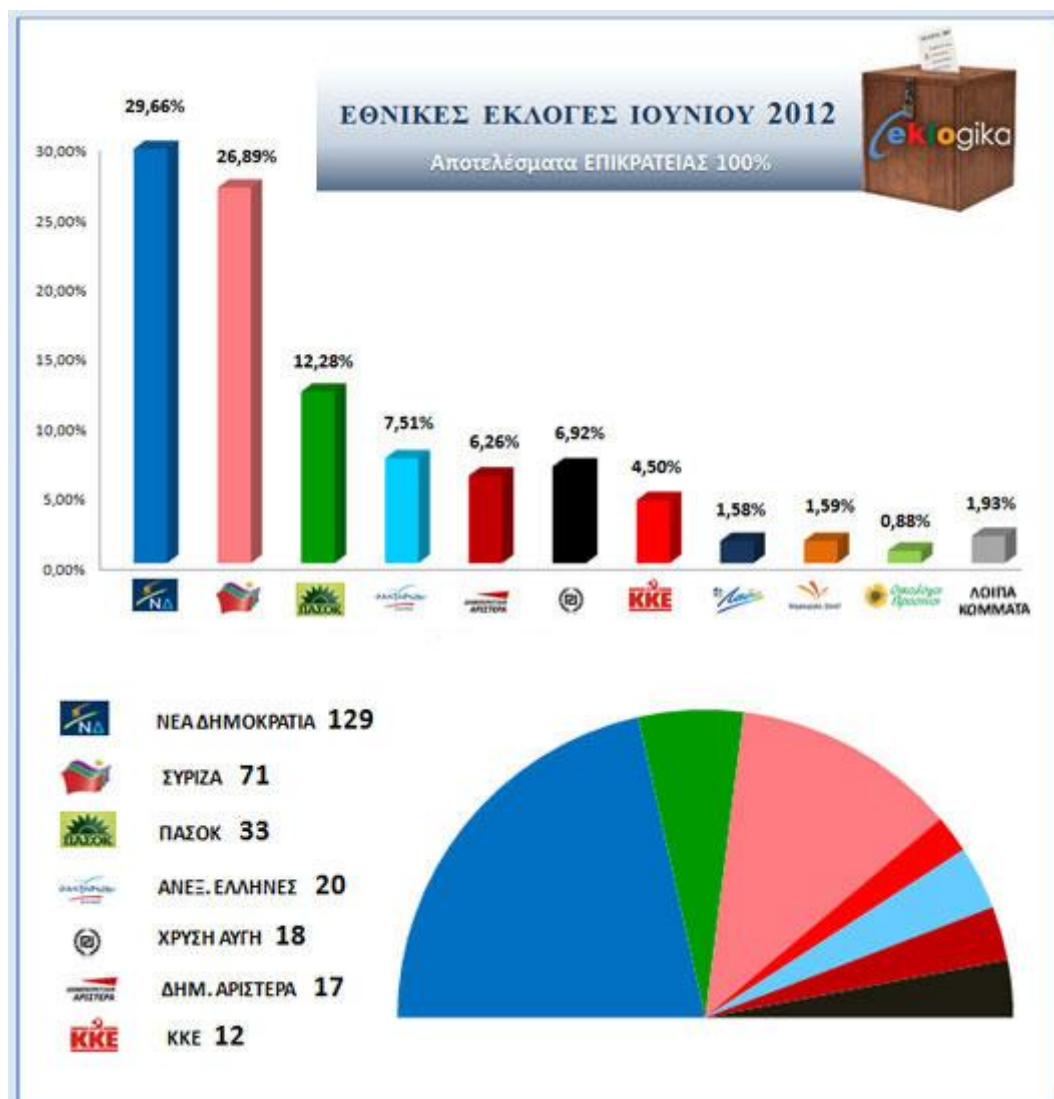
Τα αποτελέσματα Μαΐου, φανέρωσαν αποσυσπείρωση του εκλογικού σώματος. Η εικόνα αποσυσπείρωσης ανατράπηκε με τα αποτελέσματα των εκλογών Ιουνίου 2012, φανερώνοντας επανασυσπείρωση του εκλογικού σώματος. Ο δικομματισμός ΝΔ-ΣΥΡΙΖΑ ανέβασε τα ποσοστά του σε 56.6% «μέσα σε ένα πλαίσιο πολυκομματισμού» (Κεσσόπουλος, 2020). Πρώτο κόμμα αναδείχθηκε και πάλι η ΝΔ, με ποσοστό 29,66% και έλαβε 129 έδρες. Οι 50 έδρες ήταν το bonus του πρώτου κόμματος, σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο (Νόμος 3636/2008 – ΦΕΚ 11/Α'/1.2.2008). Δεύτερο κόμμα αναδείχθηκε ο ΣΥΡΙΖΑ, με ποσοστό 26,89% και 71 έδρες. Το ΠΑΣΟΚ συνέχισε την καθοδική του πορεία και συγκέντρωσε 12,28% και 33 έδρες. Τέταρτο κόμμα εκλέχθηκαν οι ΑΝΕΛ, οι οποίοι έχασαν έδαφος και συγκέντρωσαν 7.51%²⁸ και 20 έδρες. Στην συνέχεια πέμπτο κόμμα αναδείχθηκε η ΧΑ, με ποσοστό 6,92% και 18 έδρες. Η ΔΗΜΑΡ συγκέντρωσε 6,25% και 17 έδρες ως έκτο κόμμα. Κλείνοντας, από τους μεγαλύτερους «χαμένους» ήταν το ΚΚΕ. Το ΚΚΕ από το 8,48% του Μαΐου, συρρικνώθηκε στο 4,50% τον Ιούνιο με 12 έδρες, αποτελώντας το έβδομο και τελευταίο κόμμα. Με το αποτέλεσμα των εκλογών, σχηματίστηκε κυβερνητικός συνασπισμός από την ΝΔ, το ΠΑΣΟΚ και την ΔΗΜΑΡ(αποχώρησε έναν χρόνο αργότερα). Η ανάλυση έγινε σύμφωνα με τον Πίνακα 3 αλλά και τις αναφερόμενες παραπομπές.

---

²⁸ Το χαμένο έδαφος οφείλεται στην επανασυσπείρωση του εκλογικού σώματος της ΝΔ, η οποία επαναπάτησε αρκετούς ψηφοφόρους από τους ΑΝΕΛ.

Πίνακας 3

Αποτελέσματα εκλογών Ιουνίου 2012

Πηγή: Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών Ιουνίου 2012 από eklogika.gr

Επανασυσπείρωση Ιούνιος 2012

Η εικόνα αποσυσπείρωσης του εκλογικού σώματος τον Μάιο του 2012, ανατράπηκε τον Ιούνιο του ίδιου έτους με την επανασυσπείρωση του εκλογικού σώματος. Το κόμμα το οποίο κατάφερε να επανασυσπειρώσει στο 50% το εκλογικό του σώμα, ήταν η ΝΔ «κατάφερε να επαναπατρίσει ψηφοφόρους από τους ΑΝΕΛ, ΔΗΜΑΡ, Οικολόγους, ΛΑΟΣ και ΣΥΡΙΖΑ» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Η ΝΔ κατάφερε να αυξήσει το ποσοστό της από 18.85% τον Μάιο σε 29.66% τον Ιούνιο. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην επανσυσπείρωση του εκλογικού της σώματος.

Η αποσυσπείρωση του εκλογικού σώματος και η κρίση του κομματικού συστήματος, σε ένα βαθμό, είχαν ως σημείο αναφοράς το ΠΑΣΟΚ. Το ΠΑΣΟΚ

«κατέρρευσε» εκλογικά, διότι τα 3/4 του εκλογικού σώματος, οδηγήθηκαν σε ψήφο αποδοκιμασίας και στην αποχή (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014). Η αποσυμπείρωση λειτούργησε ευνοϊκά για τον ΣΥΡΙΖΑ και στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις, ο οποίος απορρόφησε ένα σημαντικό ποσοστό των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ τον Μάιο του 2012 αλλά και τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Επίσης ο ΣΥΡΙΖΑ απορρόφησε ένα σημαντικό ποσοστό ψηφοφόρων, οι οποίοι στις εκλογές του Μαΐου είχαν ψηφίσει ΚΚΕ²⁹ (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014).

Ομοιότητες με τις Εκλογές της Βαϊμάρης

Η Ελληνική κρίση, όπως προαναφέραμε, παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Γερμανία στο τέλος της δεκαετίας του 1920 και στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Στο πρώτο Κεφάλαιο, έγινε λόγος για τις ομοιότητες σε πολιτικό-θεσμικό επίπεδο (Κοινοβούλιο, Reichstag). Σε αυτό το σημείο θα γίνει λόγος για τις ομοιότητες αλλά και διαφορές που παρουσιάστηκαν με τις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν και στις 2 χώρες. Στην Γερμανία και στην Ελλάδα, υπήρχαν 2 κόμματα, τα οποία πριν το ξέσπασμα της κρίσης βρισκόταν στο περιθώριο συγκεντρώνοντας χαμηλά ποσοστά. Πιο συγκεκριμένα στην Γερμανία υπήρχε το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (στο εξής NSDAP) και στην Ελλάδα ο ΣΥΡΙΖΑ. Σύμφωνα με την έρευνα του Αλέξανδρου Κεσσόπουλου (Κεσσόπουλος, 2020), το NSDAP, πριν το ξέσπασμα της κρίσης, κυμαινόταν σε ένα ποσοστό γύρω στο 2,6% το 1928 (Wikipedia, German federal election, 1928), με το ξέσπασμα της κρίσης σε 18,3% το 1930 (Wikipedia, German federal election, 1930) και στην κορύφωση της κρίσης κέρδισε τις εκλογές του 1932, με ποσοστό 37,4% (Wikipedia, German federal election, 1932). Κάτι παρόμοιο συνέβη και με τον ΣΥΡΙΖΑ. Ο ΣΥΡΙΖΑ πριν το ξέσπασμα της κρίσης κυμαινόταν σε ένα ποσοστό περίπου 4% το 2009 (Υπουργείο Εσωτερικών, 2009), με το ξέσπασμα της κρίσης ανέβηκε στο 16,8% τον Μάιο του 2012 (Βλέπε Πίνακα 1) και το 2015 κέρδισε τις εκλογές με 36,3% (Υπουργείο Εσωτερικών, 2015). Η εκλογική άνοδος αυτών των κομμάτων, οφείλεται στην αποδοκιμασία των παραδοσιακών κομμάτων εξουσίας στην Γερμανία και στην Ελλάδα, αλλά και στην υποβάθμιση του Γερμανικού Reichstag και του Ελληνικού Κοινοβουλίου. Η περίπτωση της Ελλάδας, όμως, παρουσιάζει μια κύρια διαφορά με την Γερμανική περίπτωση. Όπως διαπιστώνει ο Αλέξανδρος Κεσσόπουλος, στην Ελλάδα «υπήρξε η δημοκρατική εναλλακτική μετά την κατάρρευση της σοσιαλδημοκρατίας» ενώ στην Γερμανική περίπτωση αναφέρει επίσης ότι οδηγήθηκε «σε ιδέες αντικοινοβουλευτισμού και τον εθνικισμό» (Κεσσόπουλος, 2020).

ΣΥΡΙΖΑ

Ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ), ιδρύθηκε το 2004. Ιδεολογικά τάσσεται στο πεδίο της σύγχρονης Αριστεράς, υπερασπίζοντας αξίες όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, η ισότητα, ισχυρή παρουσία του Κράτους και

---

²⁹ Οι ψήφοι που απορρόφησε ο ΣΥΡΙΖΑ (Ιούνιος) από το ΚΚΕ (Μάιος), προερχόταν από το δυσανεστήμενο εκλογικό σώμα του ΠΑΣΟΚ. Ο ΣΥΡΙΖΑ κατάφερε να επανασυμπειρώσει αρκετούς από αυτούς γύρω του.

εθνική ανεξαρτησία (Καταστατικό ΣΥΡΙΖΑ).Ο ΣΥΡΙΖΑ πριν τις εκλογές του 2012, κυμαινόταν σε ένα σταθερό ποσοστό περίπου 4% (Υπουργείο Εσωτερικών, 2009). Ένας από τους κύριους λόγους της εκλογικής του ανόδου, ήταν η επιθυμία του να «επαναδιαπραγματευτεί τη σχέση εθνικού-υπερεθνικού»³⁰ (Κεσσόπουλος, 2020) όπως επίσης και τα δυσβάσταχτα μέτρα των μνημονίων. Ο ΣΥΡΙΖΑ αρχικά, στο πολιτικό του πρόγραμμα, ανέφερε ακύρωση των μνημονίων (Πολιτικό Πρόγραμμα ΣΥΡΙΖΑ, 2012) και της εποπτείας της χώρας. Στην συνέχεια όμως αναδιατύπωσε τις θέσεις του, σε επαναδιαπραγμάτευση με τους υπερεθνικούς θεσμούς και «κοινωνική δικαιοσύνη» υπερασπίζοντας τα συμφέροντα των πολλών και όχι των λίγων (Πολιτικό Πρόγραμμα ΣΥΡΙΖΑ, 2015)³¹.

Χρυσή Αυγή

Η Εκλογική Άνοδος της Χρυσής Αυγής

Η Εκλογική Άνοδος της Χρυσής Αυγής οφείλεται σε πολλούς και διάφορους λόγους. Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα αναλυθούν οι βασικότεροι λόγοι που οδήγησαν την ΧΑ από την «εκλογική αφάνεια του 0.29%(2009) στην άνετη εκλογική ορατότητα του σχεδόν 7%(2012) (Γεωργιάδου, 2014). Ένας από τους βασικούς λόγους, ο οποίος είναι ευρύτερα γνωστός, είναι η οικονομική κρίση και οι συνέπειες στην Ελλάδα από το 2009. Τα μνημόνια, η ανεργία που συνεχώς ανέβαινε και το «κενό αντιπροσώπευσης», δημιούργησαν ευνοϊκό κλίμα για την ΧΑ, η οποία μέσα από το πολιτικό της πρόγραμμα και των τοποθετήσεων της, τασσόταν στο «μπλοκ» των αντιμνημονιακών. Η ΧΑ επιχείρησε και πέτυχε να προσελκύσει δυσαρεστημένους ψηφοφόρους των παραδοσιακών κομμάτων αλλά και ψηφοφόρους οι οποίοι έχασαν την εμπιστοσύνη τους «για την ποιότητα του πολιτικού συστήματος και των χαρακτηριστικών του κομματικού ανταγωνισμού». Σημαντικό ποσοστό των ψηφοφόρων της ΧΑ, βαθμολογούσε το Κοινοβούλιο με μηδέν, γεγονός που αποδεικνύει ότι η κρίση αξιοπιστίας του Πολιτικού συστήματος συνέβαλλε στην εκλογική άνοδο της ΧΑ.

Η Βασιλική Γεωργιάδου, μέσα από την έρευνα της, προσδιορίζει τα αίτια της εκλογικής άνοδος της ΧΑ και αναφέρει ότι δεν οφείλεται μόνο «η παρατεταμένη χρηματοπιστωτική κρίση στην Ελλάδα». Στην παρούσα εργασία όμως, τα αίτια της εκλογικής άνοδος τη ΧΑ που αναφέρονται, είναι κατά βάση αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης(Ανεργία, Κίνημα Αγανακτισμένων). Υπάρχουν και άλλα αίτια που συνέβαλλαν και αυτά με την σειρά τους στην εκλογική της άνοδο, άλλα δεν αναφέρονται για να μην ξεφύγουμε από το θέμα.

---

³⁰ Σχετικά με τις σχέσεις Εθνικού-Υπερεθνικού, ο Αντώνης Μανιτάκης διαπιστώνει ότι η Ελλάδα έχει δεχτεί με νόμο το 1945, τις προβλέψεις αλλά και «τον κανονισμό με βάση όπου χορηγούνται οι δανειακές διευκολύνσεις» (Μανιτάκης Αντώνης, 2013). Τα παραπάνω αφορούν το ΔΝΤ. Στο ίδιο κείμενο ο Αντώνης Μανιτάκης επίσης αναφέρει ότι η λήψη εξωτερικού δανείου δεν χρειάζεται την έγκριση της Ελληνικής βουλής με βάση τον νόμο 2187/1994 (Βουλή, Νόμος 2187, 1994).Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίστηκε διατεθειμένος να επαναδιαπραγματευτεί για να αυξήσει την θέση του κράτους και να μειώσει στο ελάχιστο την εποπτεία από τους υπερεθνικούς θεσμούς.

³¹ Αυτή η μικρή αναφορά γίνεται, για να φανερώσει την εικόνα που παρουσίαζε ο ΣΥΡΙΖΑ εκείνη τη περίοδο.

Συμπέρασμα Χρυσή Αυγή

Η Χρυσή Αυγή παρότι δημιουργήθηκε το 1980, ευρύτερα γνωστή έγινε την δεκαετία του 2010. Εισήλθε στη Βουλή τον Μάιο του 2012 με ένα ποσοστό σχεδόν 7%, αφού κατάφερε να απορροφήσει αγανακτισμένους και δυσαρεστημένους ψηφοφόρους αλλά και ένα μεγάλο ποσοστό(σχεδόν το 70%) από το ακροδεξιό κόμμα ΛΑΟΣ (Γεωργιάδου, 2014). Η βίαιη δράση της αλλά και δηλώσεις μίσους από το βήμα της Βουλής την οδήγησαν ξανά στο περιθώριο, με το εκλογικό αποτέλεσμα του Ιουνίου 2019(2,93% δεν κατάφερε να μπει στη βουλή). Η παρούσα εργασία πραγματεύεται γεγονότα όπως η υποβάθμιση της Ελληνικής βουλής αλλά και την κρίση αντιπροσώπευσης του 2012, τα οποία γεγονότα είναι κατ' επέκταση κομμάτι της Ελληνικής οικονομικής κρίσης. Για αυτό το λόγο, επειδή και η ΧΑ είναι αποτέλεσμα(σε έναν βαθμό) της οικονομικής κρίσης(όπως και της κρίσης αντιπροσώπευσης) αναφέρεται. Κλείνοντας η ΧΑ κατάφερε να επιβιώσει μέσα στην κρίση, όταν όμως η Ελληνική οικονομική κρίση έλαβε τέλος περιθωριοποιήθηκε. Η τελική «πράξη» για την ΧΑ πραγματοποιήθηκε στις 7 Οκτωβρίου του 2020, όπου και κρίθηκε ένοχη για σύσταση εγκληματικής οργάνωσης σύμφωνα με τις διατάξεις του ποινικού κώδικα(άρθρο 187).

Διαιρετική Τομή Δεξιά-Αριστερά

Το εκλογικό αποτέλεσμα του Ιουνίου, διατήρησε στο ελάχιστο, την διαιρετική τομή Μνημόνιο-Αντιμνημόνιο. Στην πλευρά των Μνημονιακών βρισκόταν πλέον, εκτός του ΠΑΣΟΚ, η ΝΔ και η ΔΗΜΑΡ. Αντιθέτως από την πλευρά των αντιμνημονιακών κυρίως ο ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος μαζί με την ΝΔ συνιστούσαν τον νέο δικομματισμό. Ωστόσο, η διαιρετική τομή Μνημόνιο-Αντιμνημόνιο «δεν είχε διάρκεια ούτε τις βάσεις για καθιερωθεί στην Ελληνική κοινωνία» (Παπαβλασόπουλος, 2019). Επίσης ο κυριότερος εκπρόσωπος των αντιμνημονιακών, δέχτηκε να υπογράψει το τρίτο μνημόνιο³².

Μετά το τέλος των εκλογών του Σεπτεμβρίου 2015, στην Ελλάδα σταδιακά επανέρχεται η διαιρετική τομή «δεξιά-αριστερά». Ο Ηλίας Ντίνας και η Βασιλική Φούκα, με άρθρο τους στην Καθημερινή, διαπιστώνουν ότι η διαιρετική τομή «δεξιά-αριστερά» διαμορφώνεται κυρίως με όρους κοινωνικούς και όχι οικονομικούς (Ντίνας & Φούκα, 2019). Η διαπίστωση αυτή, οφείλεται στο γεγονός ότι από την επανεμφάνιση της, η διαιρετική τομή «δεξιά-αριστερά» είχε συγκεκριμένη οικονομική πολιτική, τα μνημόνια και τα μέτρα λιτότητας.

---

³² Αυτό οφείλεται στην αναδιατύπωση που προαναφέραμε. Ο ΣΥΡΙΖΑ πλέον ήταν διατεθειμένος να διαπραγματευτεί και όχι να ακυρώσει τα μνημόνια.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συμπερασματικά, η παρούσα εργασία ανέλυσε αφενός την υποβάθμιση του ρόλου Ελληνικού κοινοβουλίου και αφετέρου την Ελληνική κρίση αντιπροσώπευσης του 2012. Στο πρώτο μέρος της εργασίας, δίνεται μια γενική εικόνα της κατάστασης, που επικράτησε λόγω της οικονομικής κρίσης. Το υψηλό έλλειμμα του 2009, σε συνδυασμό με τις «λανθασμένες» εκτιμήσεις των Ελληνικών κυβερνήσεων, σχετικά με το πόσο υψηλό είναι, οδήγησε στην μείωση της αξιοπιστίας της χώρας. Η αναξιοπιστία, η οποία πήγαζε από τις Ελληνικές κυβερνήσεις, οδήγησε και αυτή με την σειρά της σε υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας, από τους οίκους, που έγινε λόγος. Τα επιτόκια δανεισμού είχαν διαμορφωθεί σε πολύ υψηλά επίπεδα, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να μην μπορεί να δανειστεί από τις αγορές με λογικά επιτόκια. Η κρίση που προκαλούσε συνεχή ύφεση, δημιούργησε την ανάγκη για την λήψη σκληρών αποφάσεων και μέτρων λιτότητας από την Ελληνική κυβέρνηση, ώστε να μην πτωχεύσει η χώρα. Τα μέτρα της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ στις αρχές του 2010, δεν ήταν επαρκή και η Ελλάδα βρέθηκε στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Εν τέλει κατέφυγε στον μηχανισμό στήριξης, όπου το ΔΝΤ, ΕΚΤ και ΕΕπ, ανέλαβαν να της χορηγήσουν δάνειο 110 δισεκατομμυρίων ευρώ, με σκοπό την δημοσιονομική της εξυγίανση. Έτσι λοιπόν η Ελλάδα, εισέρχεται σε μια κατάσταση εποπτείας από τους διεθνείς οργανισμούς και άμεσης παρέμβασης στα εσωτερικά της χώρας. Οι Ελληνικές κυβερνήσεις, για να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες των διεθνών θεσμών και να αποφύγουν την χρεοκοπία, καταφεύγουν σε μια συστηματική υποβάθμιση του Ελληνικού κοινοβουλίου.

Η υποβάθμιση του ρόλου του Ελληνικού κοινοβουλίου έγινε με τρεις τρόπους, απαξιώνοντας το ήδη πενιχρό Ελληνικό πολιτικό σύστημα. Οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, παρείχαν στην κυβέρνηση την δυνατότητα να νομοθετεί γρήγορα νομοθετικά πακέτα, παρακάμπτοντας το Ελληνικό κοινοβούλιο, για να είναι εντός της «προθεσμίας» που επέβαλλαν οι δανειστές. Η Ελληνική κυβέρνηση, επικαλούμενη το δίκαιο της ανάγκης, προχώρησε σε μια συστηματική παράκαμψη του Ελληνικού κοινοβουλίου, δημιουργώντας ένα είδος κρατικής νομοθέτησης. Η κυβερνητική νομοθέτηση που αναφέρω, δεν υφίσταται για όλες τις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου που εκδόθηκαν το διάστημα που αναλύω³³, αλλά για εκείνες που εκδόθηκαν χωρίς να συντρέχει ο λόγος της απρόβλεπτης-έκτακτης ανάγκης. Η Ελληνική κυβέρνηση, χρησιμοποίησε αυθαίρετα σε ορισμένες στιγμές τις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου για δυο λόγους, αρχικά για να ικανοποιήσει τον χρόνο των αγορών³⁴ (Κεσσόπουλος, 2020) και για να προλάβει πιθανά κρούσματα απειθαρχίας από την κοινοβουλευτική της ομάδα (Χρυσόγονος, 2013). Η διαδικασία αυτή, αποτελεί μια διαφοροποίηση στην διάκριση των λειτουργιών, διότι εκχωρείται στην εκτελεστική εξουσία η νομοθετική διαδικασία και αφαιρείται από το Ελληνικό κοινοβούλιο αυθαίρετα, διότι υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις που δεν ικανοποιούνται η απρόβλεπτη ανάγκη, άρα η χρήση των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου ήταν αυθαίρετη. Θεωρώ το επιχείρημα, ότι το Ελληνικό κοινοβούλιο δεν έχανε την νομοθετική του αρμοδιότητα, αφού τις κύρωνε εκ των υστέρων, λανθασμένο για δυο λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι το Ελληνικό κοινοβούλιο μπορούσε να

³³ 2010-2012 με το 2012 να αποτελεί την χρονιά που εκδόθηκαν 28 ΠΝΠ, περισσότερες απ' όσες εκδόθηκαν την προηγούμενη δεκαετία.

³⁴ Βάζοντας σε δεύτερη μοίρα αυτόν της Δημοκρατίας.

νομοθετήσει(βρισκόταν ήδη σε σύνοδο) αλλά η κυβέρνηση προχωρούσε σε έκδοση ΠΝΠ. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι εκ των υστέρων, το νομοθετικά μέτρα εφαρμοζόταν ήδη και οι βουλευτές απλά κύρωναν τα έτοιμα νομοθετικά πακέτα της εκτελεστικής εξουσίας, που είχαν νομοθετηθεί μήνες νωρίτερα από την εκτελεστική εξουσία. Επιπρόσθετα, η σωρεία έκδοση ΠΝΠ, «επιχείρησε» να ανατρέψει την έννοια του κανόνα και της εξαίρεσης(Κεσσόπουλος, 2020). Εκείνο το διάστημα, η συνεχής επίκληση του δικαίου της ανάγκης, αντέστρεψε τους όρους, με αποτέλεσμα κανόνας να γίνει η νομοθέτηση να γίνεται με έκδοση ΠΝΠ, ενώ εξαίρεση η τυπική νομοθετική διαδικασία.

Ο δεύτερος τρόπος ήταν η διαδικασία του κατεπείγοντος. Η κυβέρνηση, εισήγαγε νομοσχέδια με την διαδικασία του κατεπείγοντος, σε μια προσπάθεια να διατηρήσει τα προσχήματα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας αλλά και να εξυπηρετήσει τον χρόνο των αγορών (Κεσσόπουλος,2020). Η διαδικασία αυτή, σε καμία περίπτωση δεν ήταν επαρκή και υποβάθμιζε εκ νέου τον ρόλο του Ελληνικού κοινοβουλίου. Πιο συγκεκριμένα «αφαιρούσε» το δικαίωμα των βουλευτών για διαβούλευση, και τους μετέτρεπε σε «*όργανα κύρωσης έτοιμων νομοθετικών πακέτων από την εκτελεστική εξουσία*» χωρίς διαβούλευση»(Κεσσόπουλος, 2020). Επίσης όπως και στις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, έτσι και εδώ, σε αρκετές περιπτώσεις δεν συνέτρεχε ο λόγος του κατεπείγοντος(Χρυσόγονος, 2013). Την αρμοδιότητα για να κρίνει εάν συντρέχει ο λόγος του κατεπείγοντος την έχει μόνο η κυβέρνηση, η οποία έκανε συστηματική αυθαίρετη χρήση της διαδικασίας.³⁵

Σχετικά με τις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου και την διαδικασία του κατεπείγοντος, θεωρώ ότι χρειάζεται ένας αμερόληπτος τρίτος για να ελέγχει και διαπιστώνει, ότι τηρούνται ορθά οι ορισμοί του συντάγματος. Για τις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, θεωρώ ότι το κοινοβούλιο εκ των υστέρων, δεν έχει λογική να τις κυρώνει, διότι στις σύγχρονη εποχή δύσκολα η κυβέρνηση δεν θα έχει την δεδηλωμένη του κοινοβουλίου. Οι βουλευτές σε μια κρίσιμη στιγμή για την χώρα μένουν άπραγοι, με την δυνατότητα κύρωσης ή ακύρωσης σε 6 μήνες, όπου πιο πιθανό είναι η κάθε περίπτωση έκτακτης ανάγκης θα έχει αντιμετωπιστεί. Όλα αυτά αναφέρω στις περιπτώσεις που δεν υφίσταται έκτακτη ανάγκη και η κυβέρνηση νομοθετεί αυθαίρετα. Στις περιπτώσεις όπου υφίσταται η έκτακτη ανάγκη, οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου είναι οι καταλληλότερες. Τα ελληνικά δικαστήρια μπορούν να αποτελέσουν τον αμερόληπτο τρίτο. Θα μπορούσαν να έχουν την δυνατότητα να σταματήσουν μια ΠΝΠ, η οποία σύμφωνα με την κρίση τους(η οποία υπάγεται στους ορισμούς του συντάγματος) δεν πληροί τον ορισμό της απρόβλεπτης-έκτακτης ανάγκης, με αποτέλεσμα το νομοσχέδιο που ήταν να περάσει με την διαδικασία του άρθρου 44, να εισαχθεί στην βουλή προς κύρωση.

Ο τρίτος τρόπος υποβάθμισης του ρόλου του Ελληνικού κοινοβουλίου είναι τα νομοσχέδια με ένα άρθρο. Κατά την γνώμη μου είναι η κυριότερη μέθοδος υποβάθμισης, διότι μετέτρεπε το κοινοβούλιο σε απλό κυρωτικό όργανο και του αφαιρούσε το συνταγματικό δικαίωμα της ψήφους κατά συνείδησίν. Το Ελληνικό κοινοβούλιο, το 2012, αντίκρισε νομοσχέδια που συγκέντρωναν όλες τις διατάξεις-

---

³⁵ Όπως επανειλημμένα έχει αναφερθεί, εξαιρούνται οι καταστάσεις όπου συνέτρεχε ο λόγος του κατεπείγοντος.

ρυθμίσεις τους, σε ένα και μοναδικό άρθρο, καταπατώντας ακόμη και το σύνταγμα³⁶. Το ένα και μοναδικό άρθρο, δεν επέτρεπε στους βουλευτές να τροποποιήσουν τις διατάξεις που περιλάμβανε, και βρέθηκαν στην δυσμενή θέση να το δεχτούν ή να τον απορρίψουν. Οι βουλευτές εκ νέου μετατράπηκαν σε απλά όργανα κύρωσης νομοθετικών πακέτων της εκτελεστικής εξουσίας, χωρίς να έχουν την δυνατότητα να τα τροποποιήσουν. Με την έγκριση του νομοσχεδίου παρέδωσαν την νομοθετική αρμοδιότητα στην εκτελεστική εξουσία. Προβληματισμό επίσης αποτελεί το γεγονός, ότι η κύρωση τέτοιων νομοσχεδίων γινόταν με την διαδικασία του κατεπείγοντος. Θεωρώ ότι η κυβέρνηση για να μην νομοθετεί αυθαίρετα με τις ΠΝΠ, βρήκε έναν τρόπο να νομοθετεί γρήγορα τα νομοσχέδια που ήθελε, «τρομοκρατώντας» την κοινοβουλευτικής της ομάδα, με την μέθοδο άμεσης διαγραφής από το κόμμα σε περίπτωση αρνητικής ψήφου στην σύνοδο της βουλής. Σε αυτό το σημείο θα συμμαρτυρήσω την άποψη του καθηγητή μου Αλέξανδρου Κεσσόπουλου, η οποία είναι ότι με αυτόν τον τρόπο ασκούνταν περισσότερη πίεση στην βουλή μέσα από μια «take or leave it» κατάσταση. Την κατάσταση με τα νομοσχέδια με ένα μόλις άρθρο σε συνδυασμό με την διαδικασία του κατεπείγοντος την θεωρώ απαράδεκτη, διότι υποβαθμίζει επανειλημμένα το Ελληνικό κοινοβούλιο. Μια πρόταση, την οποία θεωρώ ωφέλιμη για το μέλλον, θα ήταν να κατοχυρωθεί στο σύνταγμα η απαγόρευση συγκέντρωσης διατάξεων διαφορετικού αντικειμένου σε ένα άρθρο. Όπως ανέφερα και στο δεύτερο κεφάλαιο, νομοσχέδια με ένα άρθρο υφίστανται, με τις διατάξεις που περιέχει να είναι ίδιου αντικειμένου. Έτσι λοιπόν, σε μια πιθανή μελλοντική κρίση, δεν θα μπορεί η εκτελεστική εξουσία να ξαναχρησιμοποιήσει την ίδια μέθοδο και να υποβαθμίσει το Ελληνικό κοινοβούλιο. Άλλωστε η Ελληνική συνταγματική ιστορία, όπως επίσης και η Ευρωπαϊκή, μας αποδεικνύει ότι παρόμοιες ρυθμίσεις γίνονται, για να μην παραβιαστεί ξανά το σύνταγμα σε συνθήκες μιας παρόμοιας κρίσης³⁷.

Συνοπτικά, η έλλειψη εμπιστοσύνης της εκτελεστικής εξουσίας προς τους βουλευτές, άρα και στις κοινοβουλευτικές ομάδες, είναι αξιοσημείωτη. Η κατάσταση που επικράτησε, δεν είχε προηγούμενο, με την πίεση που ασκήθηκε στους βουλευτές μέσω «take or leave it» καταστάσεις, μαζικές διαγραφές από τα κόμματα σε περίπτωση αντίθετης ψήφου από αυτήν της γραμμής του κόμματος, μετατρέποντας τους σε απλά κυρωτικά όργανα και αφαιρώντας τους το δικαίωμα ψήφου κατά συνείδησίν. Επίσης ακόμη και ο σχηματισμός της κυβέρνησης Παπαδήμου προκάλεσε αρκετά ερωτήματα(σχετικά με τον σχηματισμό της) και επιβεβαίωσε την έλλειψη εμπιστοσύνης της εκτελεστικής εξουσίας στους βουλευτές.

Οι διπλές εκλογές του 2012, αποτέλεσαν μια σύγχρονη κρίση αντιπροσώπευσης στην Ελλάδα. Ο χαρακτηρισμός ως «εκλογές σεισμός» είναι απόλυτα ορθός, διότι τα τέσσερα κριτήρια³⁸ ικανοποιούνται. Ο δικομματισμός της μεταπολίτευσης(ΝΔ-ΠΑΣΟΚ) άρχισε να έχει ρωγμές με το ξέσπασμα της Ελληνικής κρίσης χρέους. Οι διπλές εκλογές του 2012, έδωσαν ένα τέλος σε αυτόν τον δικομματισμό,

³⁶ Όπως αναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο, το παράδειγμα του Κώστα Χρυσόγονου για το ειδικό νομοσχέδιο που χρειάζεται μια συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση.

³⁷ Την θέση μου αυτή την στηρίζω στα γεγονότα του Εθνικού διχασμού. Μετά την διάλυση της βουλής, δυο φορές για τον ίδιο ακριβώς λόγο από τον Βασιλιά, στο σύνταγμα μπήκε περιορισμός, ο οποίος απαγορεύει την διάλυση της βουλής για τον ίδιο λόγο(Παραπομπή σύνταγμα άρθρο 41 παράγραφος 2).

³⁸ Τα τέσσερα κριτήρια που έγινε λόγος στην αρχή του τρίτου κεφαλαίου, σχετικά με τον όρο εκλογές σεισμός.

διαμορφώνοντας τον ΣΥΡΙΖΑ ως δεύτερο ισχυρό πόλο εξουσίας μαζί με την ΝΔ. Η Ελληνική πολιτική σκηνή, εισήλθε σε μια εποχή πολιτικής αστάθειας και κυβερνήσεων συνεργασίας. Άλλωστε και το συγκεκριμένο οικονομικό δόγμα, που επιβλήθηκε από τους δανειστές, δεν επέτρεπε στα κόμματα να προβούν σε ενέργειες, όπου θα τους έδινε ισχυρό έρεισμα στην κοινωνία. Η λιτότητα εκείνη την εποχή ήταν η απόλυτη αλήθεια.

Τον Μάιο του 2012, πραγματοποιήθηκε αποσυσπείρωση του εκλογικού σώματος, η οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αποδοκιμασία των πολιτών προς τα παραδοσιακά κόμματα εξουσίας(ΠΑΣΟΚ-ΝΔ). Η αποσυσπείρωση ήταν μεγάλη, όπως φανερώνεται από το γεγονός ότι κανένα κόμμα δεν ξεπέρασε το 20%. Έξι στους δέκα ψηφοφόρους άλλαξαν την ψήφο τους, σε σχέση με το 2009, σε μια κίνηση αποδοκιμασίας προς τα παραδοσιακά κόμματα. Επίσης αρκετοί ψηφοφόροι μέχρι και τις τελευταίες ημέρες παρέμειναν αναποφάσιστοι ως προς τι θα ψηφίσουν(αποφάσισαν τελευταία στιγμή), ενώ περίπου 500.000 ενεργοί ψηφοφόροι(μέχρι και το 2009) προτίμησαν την αποχή. Η αποσυσπείρωση είναι αποτέλεσμα ολόκληρης της απαξίωσης του πολιτικού συστήματος. Το ΠΑΣΟΚ ήταν ο μεγαλύτερος χαμένος των εκλογών, διότι έχασε τα 3/4 της εκλογικής του δύναμης και συρρικνώθηκε στο 13,18%, αρκετά μακριά από το 43,92% του 2009. Η εκλογική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ δημιούργησε και τον όρο «Pasokification» ο οποίος περιγράφει *«την εκλογική κατάρρευση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων»* (Κεσσόπουλος, 2020). Την αποσυσπείρωση διαδέχτηκε η επανασυσπείρωση του Ιουνίου. Η Νέα Δημοκρατία κατάφερε να επανασυσπείρωση περίπου το 50% του εκλογικού της σώματος και να αναδειχθεί εκ νέου πρώτο κόμμα, αλλά με ποσοστό 29,66%. Σε παρόμοια κατάσταση βρέθηκε και ο ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος επανασυσπείρωσε το εκλογικό σώμα του ΠΑΣΟΚ γύρω του και ανέβασε το ποσοστό του σε 26,89%. Τα ποσοστά δικομματισμού σχηματίστηκαν σε 56,6% «μέσα σε ένα πλαίσιο πολυκομματισμού, με κυβερνήσεις συνεργασίας».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- iefimerida. (2012, Ιούνιος 17). *Όλες οι βουλευτικές εκλογές από το 1974 μέχρι σήμερα*. Ανάκτηση από iefimerida: <https://www.iefimerida.gr/news/55827/%CE%8C%CE%BB%CE%B5%CF%82-%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF-1974-%CE%BC%CE%AD%CF%87%CF%81%CE%B9-%C> Ανακτήθηκε 10/08/2020.
- In. (2012, Φεβρουάριος 13). *Διαγραφές 45 βουλευτών που δεν συντάχθηκαν στη γραμμή για το Μνημόνιο*. Ανάκτηση από in.gr: <https://www.in.gr/2012/02/13/greece/diagrafes-45-boyleytw-n-roy-den-syntaxthikan-sti-grammi-gia-to-mnimonio/> Ανακτήθηκε 20/07/2020
- Wikipedia. (1928, May 20). *German federal election*. Ανάκτηση από Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/1928_German_federal_election Ανακτήθηκε 10/08/2020
- Wikipedia. (1930, September 14). *German federal election*. Ανάκτηση από Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/1930_German_federal_election Ανακτήθηκε 10/08/2020
- Wikipedia. (1932, July 31). *German federal election*. Ανάκτηση από Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/July_1932_German_federal_election Ανακτήθηκε 10/08/2020
- Wikipedia. (2009-2018). *Ελληνική Οικονομική Κρίση*. Ανάκτηση από [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7_\(2009-2018\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7_(2009-2018)) Ανακτήθηκε 12/12/2020
- Wikipedia. (2011, Μάιος). *Διαδηλώσεις στην Ελλάδα 2011*. Ανάκτηση από Wikipedia: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B7%CE%BB%CF%8E%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1_2011 Ανακτήθηκε 09/08/2020
- Wikipedia. (2012, May 8). *Pasokification*. Ανάκτηση από Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pasokification> Ανακτήθηκε 05/08/2020
- Ακριβοπούλου Χριστίνα, Ανθόπουλος Χαράλαμπος. (2015). Οι Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου. Στο Χ. Α. Χριστίνα Ακριβοπούλου, *Εισαγωγή στο Δίκαιο και στους Συνταγματικούς Θεσμούς* (σσ. 40-41). Αθήνα: ΣΕΑΒ.

- Ακριβοπούλου, Χ., & Ανθόπουλος, Χ. (2015). *Εισαγωγή στο Δίκαιο και στους Συνταγματικούς Θεσμούς*. Αθήνα: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ.
- Βούλαρης Γιάννης, Νικολακόπουλος Ηλίας. (2014). Ο Εκλογικός Σεισμός Του 2012. Στο Σ. Τόμος, *2012 Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός* (σσ. 9-31). Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Βουλή των Ελλήνων. (χ.χ.). *Ο Θεσμός της Βουλής των Ελλήνων*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/O-Thesmos/> Ανακτήθηκε 20/07/2020
- Βουλή, Ε. (2004, Φεβρουάριος 11). *ΝΟΜΟΣ 3231/2004 ΦΕΚ 45/Α/11.2.2004*. Ανάκτηση από dsanet: http://www.dsanet.gr/Epikairothta/Nomothesia/n3231_04.htm Ανακτήθηκε 05/08/2020
- Γεωργιάδου Βασιλική. (2014). Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής. Ψήφος-Ρεβάνς των επισφαλών και νέες Πολιτικές Ευκαιρίες. Στο Σ. Τόμος, *2012 Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός* (σσ. 185-219). ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Γιάννης Βούλαρης, Ηλίας Νικολακόπουλος. (2014). Ο Εκλογικός Σεισμός του 2012. Στο Σ. Τόμος, *2012 Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. (σ. 17). ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Ελληνική Βουλή. (2008, Φεβρουάριος 1). *Νόμος 3636/2008 – ΦΕΚ 11/Α'/1.2.2008*. Ανάκτηση από dsanet: http://www.dsanet.gr/Epikairothta/Nomothesia/n3636_08.htm Ανακτήθηκε 05/08/2020
- Ελληνικό Σύνταγμα. (1975, Ιούνιος 11). *Άρθρο 26*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-26/> 05/07/2020
- Ελληνικό Σύνταγμα. (1975, Ιούνιος 11). *Άρθρο 38*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-40/> Ανακτήθηκε 08/07/2020
- Ελληνικό Σύνταγμα. (1975, Ιούνιος 11). *Άρθρο 44*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-46/> Ανακτήθηκε 05/07/2020
- Ελληνικό Σύνταγμα. (1975, Ιούνιος 11). *Άρθρο 60*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-62/> Ανακτήθηκε 18/07/2020
- Ελληνικό Σύνταγμα. (1975, Ιούνιος 11). *Άρθρο 73*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-75/> Ανακτήθηκε 17/07/2020
- Ελληνικό Σύνταγμα. (1975, Ιούνιος 11). *Άρθρο 76*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-78/> Ανακτήθηκε 15/07/2020

- ΕΝΑ Ινστιτούτο Πολιτικών Εναλλακτικών,. (2019, Δεκέμβριος). *Διαιρετικές τομές και ιδεολογικές*. Ανάκτηση από enainstitute: https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2019/12/16122019_02.pdf Ανακτήθηκε 25/07/2020
- Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής. (2012, Ιούνιος 6). *Εκθεση ΕΥΒ*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/7b24652e-78eb-4807-9d68-e9a5d4576eff/k-metra2-epi1.pdf> Ανακτήθηκε 20/07/2020
- Κανονισμός της Βουλής. (1987, Ιούνιος 24). *Άρθρο 109*. Ανάκτηση από Hellenicparliament: <https://www.hellenicparliament.gr/userfiles/ebooks/KtV-2019-GR/116/index.html> Ανακτήθηκε 15/07/2020
- Κάρουλας Γεράσιμος. (2019). *Σημειώσεις Θεσμοί Αντιπροσώπευσης*. Ρέθυμνο: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ.
- Κεσσόπουλος Αλέξανδρος. (2018). *Η αυτοκτονία του δήμου*. Αθήνα: ΕΥΡΑΣΙΑ
- Κεσσόπουλος Αλέξανδρος. (2019). *Σημειώσεις Συνταγματικού Δικαίου*. Ρέθυμνο: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ.
- Κεσσόπουλος, Α. (2020). *Σημειώσεις Συνταγματικοί Θεσμοί και Κρίση Αντιπροσώπευσης*. Ρέθυμνο: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ.
- Μανιτάκης Αντώνης. (2013). Τα συνταγματικά ζητήματα του Μνημονίου ενόψει μοιρασμένης κρατικής και επιτηρούμενης δημοσιονομικής κυριαρχίας. Στο *Δημόσια Οικονομικά και Δίκαιο Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νικόλαο Ι. Μπάρμπα* (σσ. 155-178). Αθήνα: ΣΑΚΚΟΥΛΑ. Ανάκτηση από Τα Συνταγματικά ζητήματα του Μνημονίου, ενόψει μοιρασμένης Κρατικής και Επιτηρούμενης Δημοσιονομικής Κυριαρχίας.
- Ματθαίος Ψιλός Παναγιώτης Πλάτανος. (2016, Μάιος). *Μελέτη Του Δημοσίου Χρέους της Ελλάδας απο το 1980 μέχρι σήμερα*. Ανάκτηση από <http://repository.library.teimes.gr/>: <http://repository.library.teimes.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/4506/%ce%9c%ce%95%ce%9b%ce%95%ce%a4%ce%97%20%ce%a4%ce%9f%ce%a5%20%ce%94%ce%97%ce%9c%ce%9f%ce%a3%ce%99%ce%9f%ce%a5%20%ce%a7%ce%a1%ce%95%ce%9f%ce%a5%ce%a3%20%ce%a4%ce%97%ce%a3%20%ce%95%ce%> Ανακτήθηκε 17/12/2020
- Μπαϊράμης, Σ. (2017, Μάιος). *ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ*. Ανάκτηση από ir.lib.uth.gr: <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/47574/16691.pdf?sequence=1> Ανακτήθηκε 17/12/2020
- Ντίνας Ηλίας, Φούκα Βασιλική. (2019, Μάρτιος 3). *Το τέλος του τέλους της μεταπολίτευσης*. Ανάκτηση από Καθημερινή: <https://www.kathimerini.gr/1012817/opinion/epikairothta/politikh/to-telos-toy-teloys-ths-metapoliteyshs> Ανακτήθηκε 16/08/2020
- Παπαβλασόπουλος, Ε. (2019). *Σημειώσεις Εκλογική Κοινωνιολογία*. Ρέθυμνο: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ.

- Παπανδρέου Γεώργιος. (2009, Σεπτέμβριος 10). Ανάκτηση από <https://www.youtube.com/watch?v=Nvg8LG3aRNw> Ανακτήθηκε 12/08/2020
- Πρώτο Θέμα. (2012, Ιανουάριος 24). *Δεν Διαβάσανε το Μνημόνιο Λόγω Έλλειψης Χρόνου*. Ανάκτηση από Πρώτο Θέμα: https://www.protothema.gr/politics/article/172708/den-diabasane-to-mnhmonio_-logo-elleipshs-xronoy/ Ανακτήθηκε 20/07/2020
- Σαββίδης Λευτέρης. (2016, Απρίλιος 14). *2000-2015: Οι προβλέψεις των δημοσκοπήσεων και τα πραγματικά αποτελέσματα των εκλογών*. Ανάκτηση από news247: <https://www.news247.gr/afieromata/oi-provlepseis-ton-dimoskopiseon-kai-ta-pragmatika-apotelesmata-ton-eklogon-ta-teleytaia-20-chronia.6419933.html> Ανακτήθηκε 10/08/2020
- Σταθόπουλος Πάνος. (2014). Η Απορύθμιση του Κομματικού Συστήματος. Στο *2012 Ο Διπλος Εκλογικός Σεισμός* (σσ. 61-81). ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Σύνταγμα της Βαϊμάρης. (1919, Απρίλιος). *Άρθρο 48*. Ανάκτηση από Wikipedia: [https://en.wikipedia.org/wiki/Article_48_\(Weimar_Constitution\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Article_48_(Weimar_Constitution))
- ΣΥΡΙΖΑ. (2004). *Καταστατικό ΣΥΡΙΖΑ*. Ανάκτηση από [syriza.gr](http://www.syriza.gr/page/katastatiko.html): <https://www.syriza.gr/page/katastatiko.html>
- ΣΥΡΙΖΑ. (2012). *Πολιτικό Πρόγραμμα ΣΥΡΙΖΑ*. Ανάκτηση από [syn.gr](http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=26945): <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=26945>
- ΣΥΡΙΖΑ. (2015). *Πολιτικό Πρόγραμμα ΣΥΡΙΖΑ*. Ανάκτηση από [vouliwatch](http://vouliwatch.gr/wp-content/uploads/2015/09/14.pdf): <https://vouliwatch.gr/wp-content/uploads/2015/09/14.pdf>
- Σχετάκη, Σ. (2013, Νοέμβριος). *Οικονομική Κρίση Στην Ελλάδα 2009-2013*. Ανάκτηση από <http://nestor.teipel.gr/>: http://nestor.teipel.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/16867/SDO_XRHM_EL_00838_Medium.pdf?sequence=1 Ανακτήθηκε 20/12/2020
- Τεπέρογλου Ευτυχία, Τσατσάνης Μάνος. (2014). Η επίσπευση ενός αργού θανάτου. Κομματικές Ταυτίσεις και το τέλος του Δικομματισμού. Στο Σ. Τόμος, *2012 Ο Διπλος Εκλογικός Σεισμός* (σσ. 33-60). ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Τούσια, Α. (2005). *ΔΗΜΟΣΙΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ – ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ. ΑΣΚΗΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ*. Ανάκτηση από https://debtfree.gr: <https://debtfree.gr/wp-content/uploads/2020/01/log20050108.pdf> Ανακτήθηκε 14/12/2020
- Υπουργείο Εσωτερικών. (2009, Οκτώμβριος 4). *Αποτέλεσμα εκλογών*. Ανάκτηση από [ekloges](http://ekloges-pre.v.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html): <http://ekloges-pre.v.singularlogic.eu/v2009/pages/index.html> Ανακτήθηκε 02/08/2020
- Υπουργείο Εσωτερικών. (2015, Ιανουάριος 25). *Αποτέλεσμα Εκλογών*. Ανάκτηση από [ekloges](http://ekloges-pre.v.singularlogic.eu/v2015a/v/public/index.html#%22cls%22:%22main%22,%22params%22:{}): <http://ekloges-pre.v.singularlogic.eu/v2015a/v/public/index.html#%22cls%22:%22main%22,%22params%22:{}> Ανακτήθηκε 14/08/2020
- Χρήστου Βασιλική. (2019, 7 30). *Είναι αντιθεσμικό και αντισυνταγματικό να κυβερνάει συνεχώς η εκτελεστική εξουσία με Πράξεις Νομοθετικού*

Περιεχομένου;. Ανάκτηση από syntagmawatch.gr:
<https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/einai-antithesmiko-kai-antisyntagmatiko-na-kyvernaei-synechos-i-ektelestiki-exousia-me-praxis-nomothetikou-periechomenou/> Ανακτήθηκε 10/07/2020

Χρυσόγονος Κώστας. (2013). *Η Καταστρατήγηση του Συντάγματος στην εποχή των μνημονίων*. Αθήνα: Λιβάνη ΑΒΕ.

Χρυσόγονος Κώστας. (2014). Η Διάκριση των Λειτουργιών. Στο Χ. Κώστας, *Συνταγματικό Δίκαιο* (σσ. 285-298). Αθήνα: Σάκκουλας ΑΕ.